Кір БУЛИЧОВ

ОСТРІВ ІРЖАВОГО ЛЕЙТЕНАНТА

Фантастична повість

ЩО СКАЗАЛИ ДЕЛЬФІНИ

Аліса прокинулась від тихого стуку у вікно. За шибкою, по карнизу, стрибав горобець і молотив по склу дзьобом, намагаючись дістатися до тарілки з полуницями на підвіконні. Горобцеві нічого не варто було зробити п'ять кроків убік і влетіти до кімнати через сусідню розчинену стулку, але на це його гороб'ячих мізків бракувало.

Аліса обережно встала з ліжка, навшпиньки підійшла до вікна й переставила тарілку так, щоб горобцеві було зручніше до неї дістатися. Однак горобець не збагнув, що Аліса зичить йому добра. Він роздратовано стріпнув крилами і полетів.

— Дурненький! — сказала Алка, потім вибрала найбільшу ягоду і з'їла її.

Вона б з'їла ще, але робот — хатній робітник, якого звали Поля, — учувши, що щось негаразд, уже вкотився до кімнати й сказав, що ліпше спочатку почистити зуби й умитися, а полуниці нікуди не втечуть.

— Що ти розумієш! — відповіла Аліса. — До них же птахи підбираються.

Слідом за роботом до кімнати зайшов, обережно переставляючи жовті, схожі на циркулі ноги, марсіянський богомол. Він полуниць не їв,

але, почувши, що Аліса прокинулася, вирішив умоститися на залитому сонцем підвіконні.

— Зараз іду, — мовила Полі Аліса. — Тато вже поїхав?

— Ваш батько повернеться під обід, — повідомив робот. — Він залишив вам записку.

Поля потупцяв трохи в дверях і додав не без гордощів:

— Сьогодні манна каша вийшла без грудочок.

— От уже нізащо не повірю! — сказала Аліса. — Коли таке бувало?

— Я її розмішував.

Аліса з жалем подивилася на полуниці, потім відсунула тарілку, щоб богомолові було де влягтися. Алісі кортіло полуниць, проте робот не йшов, стежив за нею від дверей, а характер у нього був занудливий.

В їдальні на столі лежала записка, яку батько надиктував на машинку перед тим, як пішов.

"Аліско, слухайся нашого хатнього робітника. Я повернуся годині о другій. Величезне прохання: не бери з дому мієлофона — з тебе вистачить. Якщо не забудеш, провідеофонь дідові, він нудьгує. Тато".

Лист був помилковий. Аліса, можливо, й не згадала б про мієлофон, але як тільки прочитала записку, то подумала про дельфінів.

— Манна каша вже вистигла, — нагадав робот.

— А де зубна паста? — спитала Аліса з ванної. — Я її вчора ще сюди клала.

Аліса відсунула стакан із зубною щіткою. Тюбика ніде не було.

— Будьте ласкаві, — мовив робот тихо, — візьміть пасту вашого батька.

— Ти навіщо її поцупив?

— Даруйте, я сьогодні ж принесу нову, — вибачився робот.

— А для чого вона тобі?

— Так я ж збираю медалі, — відповів робот. — І мені їх треба було почистити.

— Ох, ці вже мені колекціонери! — зітхнула Аліса.

В Алісиній родині всі були колекціонерами. Батько збирав метеликів із різних планет та стародавні книжки, дід — фотографії славетних балерин, Аліса — марки, мама — теж марки, але не наукові, а тільки красиві Ну й звісно, робот не втримався і почав збирати медалі Він навіть ходив разів зо два в товариство нумізматів, і про нього була замітка в журналі "Колекціонер". Замітка називалася "Перший робот-нумізмат". Хатній робітник вирізав її й почепив у рамці на стіні біля свого нічного вимикача.

— Яка сьогодні буде погода? — запитала Аліса в телеінформатора.

Екран телеінформатора засвітився, і на ньому з'явилася дикторка Ніна. Вона всміхнулась Алісі й сказала:

— Сьогодні буде ясний і свіжий день. Вітрець уляжеться над полудень, але спечно не стане. Дві великі хмари йдуть до Москви від Ярославля. Та їх, напевно, зупинять у Переяславлі-Залеському, щоб полити овочі. Купатися сьогодні ще не варто, вода досить холодна. Дякую за увагу.

— І я дякую, — мовила Аліса.

Вона чудово знала, що Ніна говорить не насправді — це запис, і кожен може ввімкнути його і прослухати точнісінько такі ж слова, — та все-таки Алісі хотілось вірити, що Ніна розказала про погоду саме для неї.

Робот підігрів манну кашу й присів поруч з Алісою. Він підпер пластиковою рукою свою пластикову голову й уважно дивився Алісі в рот.

— Добра каша, — похвалила Аліса. — Майже зовсім нема грудочок.

— Дякую, — зрадів робот. — Ви не підете сьогодні до школи?

— Ні, у мене вже канікули, — сказала Аліса. — Роби своє. Я сама зі столу приберу.

— Гаразд, я тоді почищу медаль за взяття Базарджика, — згодився робот.

— Але ж ти її вчора чистив!

— Я трішки залишив на сьогодні.

Робот пішов. Аліса допила какао, зібрала посуд і віднесла його в автомийку. Потім зайшла в батьків кабінет і причинила за собою двері. Де ж мієлофон, про який писав батько?

Мієлофон висів на стіні. В сірому футлярі, на ремінці, він скидався на кінокамеру. Аліса стала на стілець і зняла апарат. Тепер можна йти до дельфінів.

Двері поволі відчинилися, і до кімнати втиснувся марсіянський богомол. Він був зовсім ручний і лагідний. Спочатку, коли перших богомолів привезли з Марса, дехто з людей їх боявся, та богомоли виявилися слухняними й корисйими в домашньому господарстві. Наприклад, вони могли лущити горіхи своїми твердими щелепами. А крім того, богомоли полюбляли жонглювати різними предметами й уміли довго стояти на одній нозі.

— Ой, я аж злякалася! — сказала Аліса богомолу. — Хіба можна входити без стуку?

Богомол стулився, як складана лінійка, і поліз під стіл. Переживати. Він вважав, що Аліса не мала рації.

Аліса ввімкнула відеофон і зателефонувала Берті Максимівні. Та сиділа в кріслі й читала товсту книжку. На Берті була зелена перука "північна русалка" і зелені лускоподібні рейтузи.

— Добридень, колего, — привіталася Берта до Аліси. — Що нового?

— У мене канікули почалися, — сказала Аліса. — Як себе почуває Руслан?

— Краще. Вчора прилітав лікар із Чорноморського центру й сказав, що надвечір усе буде гаразд. Він, напевно, об'ївся тріски. До речі, дівчинко моя, ти не розмовляла зі своїм батьком?

— Розмовляла. Та ви ж знаєте, Берто Максимівно, як він ставиться до нашої проблеми.

— Отже, вони не дадуть апаратури?

— Тато сказав, що Чорноморський інститут дельфінознавства одержить апарат, коли до нього дійде черга.

Алісі так і кортіло признатися, що апарат у неї в руках. Проте вона чудово розуміла, що Берта — людина ненадійна. Вона розтрубить на всю Москву, що дістала мієлофон, і, навіть коли нічого не вийде, казатиме, що вийшло.

— Ну гаразд, заходь до мене, крихітко, — мовила Берта. — Наші красуні тебе зранку ждуть не діждуться. Тільки не зараз, а через годинку, там чистять басейн.

Аліса терпіти не могла, коли її називали крихіткою, малятком, чижиком або курчатком. Таке звертання можна ще зрозуміти, якщо ти дошкільниця. Та коли ти перейшла до третього класу і маєш премії за алгебру і біологію, коли тобі вже дев'ять років і кілька місяців (два), усякі "крихітки" й "курчатка" досить сильно ображають. Але Берта все одно б не зрозуміла, якщо їй сказати про це. Можливо, навіть і засміялась би. І заходилася б розповідати спільним знайомим: "Знаєте, ця Алісочка просто чудо. Я її називаю крихіткою, а вона супиться". І так далі.

Аліса взяла синю сумку, сховала туди мієлофон, щоб робот не ставив зайвих запитань, і пішла до Берти. Дорогою вона поводила себе не найкращим чином. По-перше, з'їхала з третього поверху вниз по перилах; по-друге, викликала таксі, хоч треба було пройти лише два квартали; по-третє, поки чекала на машину, з'їла дві порції морозива в автоматі біля під'їзду.

Машина вискочила з-за рогу, зафуркотіла, розганяючи повітряну подушку, і лягла пузом на бетон. Аліса всілася на біле сидіння і, замість того щоб набрати Бертину адресу, награла кнопками складний і довгий маршрут з таким розрахунком, аби проїхати повз басейн біля Інституту часу, заглянути в Кунцевський ботанічний сад і подивитися, чи змонтували вже у Філях експериментальні доріжки. Про них говорила вчора дикторка Ніна.

Була вже одинадцята, і вулиці майже спорожніли. Москвичі порозходилися хто до школи, хто на роботу, хто в дитячий садок, тільки на бульварах сиділи бабусі та роботи з дитячими колясками.

Біля марсіянського посольства зупинився довгий автобус із герметичними дверима. Марсіянські туристи надівали в ньому дихальні маски, збираючись вийти на вулицю. Один марсіянин у масці стояв на землі й чекав, коли можна буде відчинити двері. Саме посольство було схоже на м'яч, заритий до половини в землю. Там, під банею, у марсіян своє повітря і свої рослини. Коли Аліса була на Марсі, вона теж ходила в масці. Тільки богомолам байдуже, яким повітрям дихати.

Назустріч на чотирьох автомобілях їхав весільний кортеж. Машини були заквітчані барвистими стрічками і їхали повільно, погойдуючись на повітряних подушках. Наречена була в довгій білій сукні, й на голові в неї була фата. "Либонь, наречена з тих, хто шипе в газетах статті, що треба відроджувати добрі традиції", — подумала Аліса.

У басейні, незважаючи на попередження дикторки Ніни, що купатися холодно, було досить багато люду. Аліса й сама подумала, чи не викупатися, але машина вже повернула до мосту, до Ботанічного саду. Біля саду Аліса зупинила машину й заглянула в кіоск коло входу. Робот у вінку з кульбабок дав їй букет бузку, й Аліса поклала його поруч себе на сидіння. Одну квітку, п'ятипелюсткову, Аліса відірвала і з'їла. На щастя.

Машина їхала по окружному шосе, обабіч якого височів густий ліс. Таксі сповільнило хід і невдовзі зупинилося. З лісу вийшло стадо маралів і, цокаючи ратицями по шершавій пластиковій поверхні дороги, перейшло на другий бнс, до кедрового гаю.

— Вони у виноградники не забредуть? — спитала Аліса в таксі.

— Ні, — відповіла машина. — Там бар'єр.

Марали раптом підняли голови, принюхались і вмить зникли в пущі.

— Чого вони злякалися? — збентежилась Аліса.

Їй хотілося ще подивитись на оленів.

Таксі не відповіло, та й не треба було відповідати — по шосе, пригнувшись до рулів, мчали велосипедисти. Вони були в таких яскравих різноколірних майках, що в маралів, напевно, зарябіло в очах.

Після того як машина проминула молоді посадки каучукових дерев, схожих на осики, Аліса попрохала на хвильку зупинитися в гаю фінікових пальм.

У гаю було ясно й спокійно. Тільки білки стрибали по землі, розшукуючи поміж мохнатих стовбурів фініки, що полишалися з осені Краєчком гаю тягнувся невисокий бар'єр складеного.пластикового купола, який автоматично накривав гай, як тільки погода псувалася. Аліса сіла під пальмою й уявила, що вона в Африці й що білки — зовсім не білки, а мавпочки або навіть павіани. Одна з білок підбігла до неї і стала на задні лапки.

— Не жебрай! — докірливо сказала Аліса. — Ти дика й вільна тварина.

Білка нічого не втямила й постукала себе передніми лапами по животу.

Аліса розсміялась і подумала, що в Африку пограти не пощастить. Доведеться їхати далі.

— Тепер у Філевський парк, — мовила Аліса.

Машина обережно гуднула.

— Ти чого? — здивувалась Аліса.

— Я подумала, що ви забули про свої справи.

— У мене канікули, — відповіла Аліса. — І крім того, відколи це машини вказують, як себе поводити людям?

— Прошу пробачення, — сказало таксі, — але, по-перше, я не вказувало, а нагадувало, а по-друге, наскільки я можу судити, ви ще далеко не повнолітня, і тому в даному разі я виступаю і як вихователь. Якби ви були дошкільницею, я б узагалі вас не повезло без дозволу або супроводу батьків.

Виголосивши таку довгу тираду, таксі замовкло й більше аж до кінця поїздки не промовило й слова.

Машина в'їхала в житловий пояс. Колись тут стояли досить нудні п'ятиповерхові будинки, потім їх знесли й поставили замість них вісімнадцять голок-небосягів, кожен із яких був не тільки житлом для кількох тисяч чоловік, а й включав у себе кілька магазинів, майстерень, станцій обслуговування, гаражів, посадочних майданчиків для флаєрів, театр, басейн і клуби. Можна було прожити все життя, не виходячи з такого будинку, хоч це, напевно, було б дуже нецікаво.

Небосяги стояли на широких галявинах і були оточені березовими гаями, серед яких росло безліч грибів-підберезників, що їхнє насіння й грибниці привозили щороку з півночі, отож можна було назбирати за день сто кошиків, але наступного ранку гриби виростали знову. Підберезники були гордістю жителів цього району, та самі вони грибів об'їлися вже давно і тому завжди запрошували знайомих збирати гриби довкола своїх будинків і навіть підсміювалися з грибників.

За небосягами починався Філевський парк.

На широкій галявині чоловік сто допитливих дивилися, як працює експериментальна доріжка. Технік у синьому комбінезоні стояв посеред срібної стрічки, що вигиналася, прямуючи в той бік, у який технік велів їй прямувати. На грудях у техніка висів мікрофон, і він пояснював допитливим, як доріжка працює:

— Якщо мені хочеться, щоб доріжка привела мене он до того великого куща, я подумки кажу їй: направо. І доріжка повертає направо.

Всі засміялися, бо доріжка так різко повернулась, що технік не втримався і впав на траву. Доріжка пробігла вперед і завмерла.

Аліса хотіла покататися на новій доріжці, але бажаючих було так багато, що довелося б стояти в черзі півдня, перш ніж вдалося б покататися самій. Аліса вирішила краще зачекати, поки такі доріжки збудують у всіх парках.

На сусідній галявинці тренувалися космонавти, певніше, юні космонавти з ДТСКОСу — Добровільного товариства сприяння космонавтиці. Люк в учбову ракету був відкритий, і діти по черзі спускалися з нього на траву по тросу. Вони, напевно, уявляли, що динодуки з Юпітера з'їли їхній трап. Аліса повернулася до машини. Пора було їхати до Берти.

Якийсь час машина йшла під трубою монорейки, потім повернула по набережній Москви-ріки і через старий Бородінський міст виїхала на Смоленську. Сонце сховалося за хмару; мабуть, метеорологи знову помилились — навіть у двадцять першому столітті їм вірити не можна. Під хмарою повітряний велосипед регулювальника. Велосипед був синій, і регулювальник був у синьому, і хмара була синьою. Аліса відразу придумала казку про те, що регулювальник — син хмари, і, коли стане спечно, він обернеться дощем.

Ось і зелені арбатські провулки. Аліса майже повернулася додому. Вона залишила таксі на стоянці, встеленій різноколірними плитами, забрала букет бузку, перевірила, чи на місці мієлофон, і піднялась до Берти Максимівни.

— Чого ж ти так довго? — здивувалася Берта.

— Ви ж самі сказали, щоб через годину.

— Ой леле, я зовсім забула! Я гадала, мені подзвонять із Монтевідео. Там, знаєш, кажуть, досягнуто контакту. Бачила останній номер нашого журналу?.. Дякую за квіти.

Берта була трохи божевільна. Так думала Аліса, але, звичайно, нікому про це не говорила, а перед дітьми навіть іноді хвалилася трішки своєю дружбою з віце-головою товариства "Дельфіни — наші брати". Берті вже років п'ятдесят, хоч вона досить молода і носить перуки, "русалка" або "гаванський бриз". Вона раніше була чемпіоном Москви з підводного плавання, а згодом вступила в товариство "Дельфіни — наші брати" й стала в ньому головною. В неї у дворі будинку великий дельфінячий басейн, і вона весь час намагається знайти з цими тваринами спільну мову. Тато казав Алісі, що Берта скоро розучиться говорити з людьми і коли й порозуміється з дельфінами, то тільки тому, що обходитиметься без людської мови. Тато, звісно, жартував, але, правду кажучи, вони з Бертою — наукові суперники. Тато — біолог і

директор зоопарку, і він не вірить у те, що дельфіни — наші брати. А Алісі дуже хотілося в це вірити, і через це у неї з татом були навіть справжні наукові суперечки.

— Знаєш що, дитинко? — сказала Берта, різким рухом відкидаючи на плече зелений кучер. — Ти йди до дельфінів, а я згодом надійду. Може, все-таки подзвонять із Монтевідео.

— Добре, — відповіла Аліса.

Їй тільки цього й треба було. Вона хотіла випробувати мієлофон без Берти. А потім покласти його не місце, аби тато не дізнався, що вона пробувала його на дельфінах.

Тато приніс мієлофон учора із зоопарку й пояснив, що мієлофон експериментальний. Він може читати думки. Звичайно, якщо ці думки виражені словами. Татові дали апарат для дослідів із мавпами, але сьогодні він поїхав не р зоопарк, а на нараду, й залишив апарат дома.

Учора ввечері вони з татом випробовували апарат один на одному, й Аліса чула власні думки. Це дуже дивно — слухати свої думки. Вони звучать зовсім не так, як здається тому, хто їх думає. Аліса брала в руки сіру коробочку, вставляла у вухо маленький навушник і слухала, як досить тоненький голос говорить швидко-швидко: "Не може бути, щоб мої думки... диви-но, я чую власний голос... Це мій голос? Я подумала про голос і точнісінько те саме чую..."

Аліса з татом спробували послухати хатнього робітника. У того думки були короткі й не плуталися, як в Аліси. Хатній робітник думав про те, що треба підмести під плитою, почистити медаль і (тут люди дізналися про його страшенну таємницю) підзарядити потихеньку акумулятори, аби вночі, коли всі думатимуть, що він спить, почитати при світлі власних очей "Трьох мушкетерів".

...Аліса підійшла до басейну. Обидва дельфіни, впізнавши її, навперегонки попливли до бетонної окрайки. Вони по пояс вистрибували з води, аби показати, що вони раді бачити гостю.

— Зачекайте, — сказала Аліса. — В мене для вас нема нічого смачного. Берта мені заборонила вас годувати — у Руслана живіт болить. Адже правда?

Один із дельфінів, котрого звали Русланом, перевернувся на спину, аби показати Алісі, що живіт у нього вже зовсім не болить, та Алісу це не розжалобило.

— Не запливайте далеко, — попрохала Аліса. — Я хочу послухати, чи є у вас думки. Бачите, я дістаю мієлофон. Ви такого апарата ще ніколи не бачили. Він читав думки. Його придумали лікарі, щоб лікувати психічних хворих і взагалі щоб ставити точний діагноз. Мені тато сказав. Ясно?

Але дельфіни нічого не відповіли. Вони пірнули й попливли навперегонки по колу. Аліса дістала з сумки апарат і, вставивши у вухо навушник, натиснула на чорну кнопку прийому. Спочатку нічого не було чути, та коли Аліса покрутила ручку настройки, то раптом зовсім виразно почула думку одного з дельфінів:

"Диви-но, що вона робить. Напевно, дослід ставить". Аліса мало не закричала "ура". Можливо, покликати Берту? Ні, треба перевірити.

Один із дельфінів підплив ближче. Він думав: "А на вигляд просто дівчинка. Що ж це вона робить?"

— Я читаю твої думки, — тихо мовила Аліса дельфіну. — Зрозумів, дурненький?

Дельфін перевернувся й пірнув. Але думки його все одно було ясно чути.

"Може, поговорити з нею? — думав дельфін. — А то вона щось задається..."

Перебиваючи першу думку, з'явилася друга — хтось іще, напевно другий дельфін, подумав: "А я її знаю, вона з будинку навпроти, її Алісою звати".

"От молодчина! — подумала Аліса. — Та звідкіля він знає, що я з будинку навпроти?"

І тієї ж миті той самий голос, що звучав у мієлофоні, сказав уголос і досить гучно:

— Алісо-барбарисо, машинку зламаєш, нас не піймаєш!

Голос пролунав, хоч як це дивно, не з басейну, а ззаду. Аліса підхопилася і обернулась.

За низенькою бетонною огорожею стояли двоє хлопчаків років по шість і перекривляли її.

— Нуте, геть звідси негайно! — розсердилась Аліса. — Ви мені весь дослід зіпсували!

— Так ми й побігли, дочекаєшся! — сказали хлопчаки.

Проте Аліса ступила два кроки в їхній бік, і хлопчаків наче вітром здуло.

Аліса засмутилась і знову сіла на край басейну. Дослід провалився. Добре ще, що вона не покликала Берту, аби розповісти про своє відкриття. Та дарма, час іще є. Можна продовжити.

Аліса знову ввімкнула мієлофон і, витягнувши назовні вусик-антену, спрямувала його в бік дельфінів. У вухах потріскувало, й іноді лунали якісь хрюкотливі звуки та повискування; Вони наближалися, коли дельфіни підпливали ближче, і майже зовсім затихали, коли дельфіни пірнали або відпливали до протилежної стінки басейну.

Так Аліса просиділа хвилин із п'ять, але нічого не дочекалася. Нагорі відчинилося вікно, і Берта, висунувши зелену модну голову, сказала:

— Алісочко, друже, піднімися до мене. Дзвонили з Монтевідео, чудові новини. І скажи роботові, щоб він дістав із холодильника рибу.

— До побачення, — мовила Аліса дельфінам. — Я до вас іще прийду.

Вона обережно, аби Берта з вікна не побачила, сховала мієлофон і, сказавши, що треба, роботові, пішла до будинку.

Коли вона зникла за рогом, дельфін, якого звали Русланом, висунув із води кирпате рило й сказав неголосно своєму сусідові дельфінячою мовою:

— Цікаво, що там сталося в Монтевідео?

— Не знаю, — відповів другий дельфін. — Шкода дівчинку, вона так засмутилася. Може, варто було з нею поговорити?

— Рано ще, — заперечив дельфін Руслан. — Люди не доросли до спілкування з нами. Вони багато чого не зрозуміють.

— На жаль, твоя правда, — мовив другий дельфін. — Взяти хоч би оцих хлопчаків. Страшенно погано виховані. Один навіть жбурнув у мене палицею.

І дельфіни, граючись, попливли довкола басейну.

ТУДИ-СЮДИ ДІДУСЬ

У перший день канікул людині найчастіше нічого робити. Точніше, є що робити і справ навіть дуже багато, але важко визначити, яка з них найголовніша, і людина губиться серед численних можливостей і принад.

Аліса попрощалася з Бертою Максимівною, вийшла на вулицю й подивилася на повітряний годинник, що висів у небі над містом. Годинник показував дванадцяту. Попереду ще був цілісінький день, а за ним ховалася безліч зовсім вільних літніх днів, обіцяна татом підводна мандрівка, екскурсія в Індію, експедиція юннатів у пустелю і навіть, якщо мама дістане квитки, поїздка до Парижа на трьохсотліття взяття Бастілії, яку парижани вже спеціально збудували з легкого пластика. Життя обіцяло бути цікавим, але все це належало завтрашнім дням.

А поки що Аліса вирушила на Гоголівський бульвар. Мієлофон лежав у сумці, й Аліса час від часу поляпувала по сумці долонькою, щоб перевірити, чи на місці апарат. Узагалі кажучи, варто було зайти додому й покласти його на місце, але шкода було гаяти час. Зайдеш додому, робот примусить обідати й говоритиме, що ти знову схудла, і що скаже мамі, коли вона повернеться, і всякі інші жалібні слова. Марсіанський богомол попроситься гуляти, а гуляти з ним — одна мука: він зупиняється під кожним стовпом і обнюхує кожну подряпину на бруківці.

Отож зрозуміло — Аліса додому заходити не стала, а вирушила на бульвар.

Гоголівський бульвар, широкий і тінистий — кажуть, там якось заблукала ціла дитсадівська група разом із вихователькою, — простягається від Москви-ріки до Арбатської площі, і в нього, як річки в довге й широке озеро, впадають зелені вулиці й провулки. Аліса звивистою стежиною, повз апельсинові дерева, які дуже гарно цвіли, рушила просто до старовинного пам'ятника Гоголю. Це сумний пам'ятник, Гоголь сидить, кутаючись у довгий плащ, — Гоголь хоч і писав веселі книжки, сам був досить смутним чоловіком. За пам'ятником, на бічній алеї мають рости ранні черешні Вони відцвіли вже місяць тому. А що коли ягоди вже поспіли?

На лавочці сидів дідусь із довгою сивою бородою, в чудернацькому солом'яному брилі, насунутому на кущисті брови. Дідусь, здавалося, дрімав, проте, коли Аліса проходила, точніше, пробігала мимо, він підвів голову і сказав:

— Куди ж ти, миршавко, мчиш? Куряву здіймаєш, туди-сюди!

Аліса зупинилась.

— Я не здіймаю куряви, тут же крупний пісок, він не куриться.

— Отуди к бісу! — здивувався дідусь, і борода його підвелась і втупилася рябим кінцем в Алісу. — Отуди к бісу! Заперечуєш, виходить? — Дідусь вочевидь був не в дусі.

І Аліса про всяк випадок сказала:

— Даруйте, я не зумисне. — І хотіла вже бігти далі.

Але дідусь не дав.

— Подь сюди, — мовив він. — Тобі кажуть!

— Як це — подь сюди? — здивувалась Аліса. — Якось дивно ви розмовляєте.

— А ти посперечайся, посперечайся. Зараз візьму хворостину і відшмагаю тебе по м'якому місцю!

Дідусь був зовсім незвичайний. Як старий Хоттабич. І говорив дивно. Не те щоб Аліса його злякалася, але все-таки їй стало трохи моторошно. Більше нікого на алеї не було, і якщо дідусь і справді вирішить шмагати її хворостиною... "Ні устигну втекти", — подумала Аліса й підійшла до дідуся ближче.

— Що ж це виходить? — сказав дідусь. — Залишили мене на цьому триклятому місці, а самі вшилися! На що це схоже, я питаю!

— Авжеж, — згодилась Аліса.

— У тебе в торбі калачика не знайдеться? — запитав дід. — А то від ранку макової росинки в роті не було.

— Ні, — відповіла Аліса. — А що таке макова росинка?

— Багато знатимеш, скоро старою станеш, — відрізав дідусь.

Аліса засміялась. Дідусь був зовсім не страшний і навіть жартував. Вона сказала:

— А тут неподалік кав'ярня є. Дієтична. Пройдете два повороти...

— Обійдуся, — буркнув дід. — Без ваших порад обійдуся. Ні, ти скажи, миршавко, що таке дєється?

"Оце так старий! — подумала Аліса. — От би його нашим дітлахам показати".

— Скільки вам років, дідусю? — спитала вона.

— Всі мої літечка при мені, я ще царя-батечка Миколу Олександровича, царство йому небесне, пам'ятаю. Отакечки. І генерала Гурка на білому коні. А може, це Скобелєв був...

— Довгожитель! — зрозуміла Аліса. — Справжнісінький довгожитель. Ви з Абхазії?

— Це з якої такої Абхазії? Ти це що? Та я тебе!

Дідусь спробував зіскочити з лавки й погнатися за Алісою, але в останню мить передумав і вставати не став. Аліса відбігла на кілька кроків і зупинилася. Їй уже зовсім не хотілося йти від казкового діда.

— Отож, кажу я, — вів далі дід, ніби забув про спалах гніву. — Що ж це довкола дєється? Зовсім показилися, туди-сюди!

Якщо він пам'ятає царя і ще якихось генералів, котрих не проходять у другому класі, то дідові очевидячки принаймні двісті років. Як же він законсервувався, і навіть у газетах про нього ні слова не було, і тато про нього не знає? Адже якби знав, то напевне сказав би Алісі.

— Ні тобі городового, ні тобі культурного поводження! Ходють туди-сюди голі люди, махають собі безсоромними ногами. Ох, наплачетеся ви з ними, ох і наплачетеся!.. Не бачити вам...

Дід схлипнув і раптом закричав несамовито й тонко:

— Кінець світу! Кінець світу! Гряде антихрист покарати за гріхи великі...

"Ой-ой-ой, покликати когось, чи що? — забідкалась Аліса. — Напевно, в нього манія. Хворий чоловік".

— А ти чого в трусах бігаєш? — зненацька спитав дід неголосно, але сердито. — Спідниці, чи що, в мамки не знайшлося? Либонь, загуляла мамка твоя, га? Загуляла?.. Дівчата ж бо хто в штанах, хто в трусах...

— У мене мама архітектор, — сказала Аліса.

— Отож-бо й кажу, — згодився дід. — Не ті часи настали. Бувало, вийдеш спозарання, взуєш постоли... Ти сідай, дівчинко, на лавку, казку послухаєш... Гніденький твій уже копитом креше. І підіймаємося ми слідом за генералом Гурком, царство йому небесне, туди, розумієш, сюди, на висоту дванадцять — вісімдесят п'ять, а там уже турок позицію собі риє... І за царя...

Дід повторив кілька разів "за царя" і раптом заспівав:

І за царя, вітчизну, і за віру

Ми гучно крикнемо ура, ура, ура-а-а-а!

Аліса поволі задкувала по доріжці, щоб непомітно щезнути з дідових очей. Вона думала, куди краще бігти, аби скоріше знайти поміч.

Та ось; із-за повороту показалася дівчина зі згортком креслень під пахвою, звичайна дівчина, мабуть, студентка. Вона була в шортах, безрукавці й без перуки. Коротке світле волосся спадало чубчиком на засмагле чоло. Дівчина почула дідову пісню й зупинилася.

— Ой! — зраділа Аліса.

Вона підбігла до дівчини й голосно зашепотіла:

— Цей дід, напевно, збожеволів. Він говорить дивні речі й зовсім відірвався од дійсності.

— Побачимо, — сказала дівчина.

Дідусь помітив її і дуже розсердився.

— Що далі, то гірше! — промовив він. — Ще одна безсоромниця, туди-сюди. Ти чого вирядилася?

— Здрастуйте, — привіталася дівчина. — Вам зле?

— Чого б це? Це ти що за слова такі собі дозволяєш? Я в своєму житті ще нічим не мучився, хіба тільки почечуєм. Отакечки.

— Дивно він зодягнений, — сказала дівчина Алісі неголосно.

І тут Аліса теж помітила, що дід дивно вдягнений. Як тільки вона раніше цього не бачила?

На дідові були сірі короткі штани, внизу яких звисала брудна торочка, з-під штанів виглядали вовняні шкарпетки, обмотані мотузком. Мотузок спускався до щиколоток і був прив'язаний до чудернацьких капців, страх знайомих, але досі Аліса їх не зустрічала. Ой, та це ж постоли, як на картинці у книжці казок! Дідові плечі накривав сірий піджак із підкладеними на плечах ватними подушками, щоб плечі здавалися ширшими. І ще був солом'яний капелюх, та його Аліса помітила з самого початку.

— Він несучасний, — сказала Аліса тихо й сама злякалася свого відкриття.

Звісно ж, дід був зовсім несучасним. Він і говорив дивно, і зодягнений був незвичайно.

— Постривай-но, — мовила дівчина. — Ви де живете? — спитала вона в старого.

— Багато знатимеш... — почав дід. Потім задумався і додав: — Сам уже не знаю.

— Може, вас провести додому?

— Дім мій за високими горами та за глибокими морями, — сказав дід упевнено, ніби повторював знайому всім адресу. — Ти мені краще скажи, землю ви орете?

— Оремо, — відповіла дівчина.

— І плуги у вас є?

— Плугів уже нема. Автомати орють і все. інше роблять.

— Отож я так і думав. А рік зараз який?

— Дві тисячі вісімдесят дев'ятий.

— Це що, від різдва Христового?

— Від нашої ери, — сказала дівчина.

— А ви з якого року? — запитала Аліса. — Адже ви мандрівник у часі?

— От тобі, туди-сюди! — буркнув дід. — Мандрівник, кажеш? А ти краще мені скажи, як у вас із м'ясом? М'ясо почім?

— М'ясо? — Аліса не знала, що відповісти.

Але їй на допомогу прийшла дівчина.

— М'ясо в нас, дідусю, безкоштовне, — пояснила вона. — І решта продуктів теж.

— Брешеш, туди-сюди! Хтой це з доброго дива, так тобі телятко різатиме?

— Ви ще з Дореволющї? — наполягала Аліса. — А як ви опинились тут? На нашій машині часу?

— А от скажи мені, — пожвавився дід, — хто у вас найголовніший генерал?

— Нема в нас генералів.

— От і брешеш! Не може того бути, щоб без генерала... Боже мій, хто йде!

Доріжкою, припадаючи на сучкувату палицю, йшов другий дід, такий самісінький, як і перший, тільки капелюх на ньому був не солом'яний, а сукняний.

Аліса так здивувалася, що. сховалась за спину дівчини. І тут же з-за повороту вийшо ще троє дідів, двоє з палицями, один так, без палиці; двоє в солом'яних капелюхах, а один простоволосий, і борода в останнього діда була довша, ніж у інших.

Всі діди спроквола простували до лавки.

— Хвала тобі,господи! — сказав перший дід. — А то, туди-сюди, жодної живої душі не знайдеш!

— Це правда, — відповів один із нових дідів. — Це правда, що жодної живої душі, всі якісь фіглі-міглі з квасом.

І він посварився палицею на дівчину й Алісу. Це вони й були фіглі-міглі з квасом.

— У них тут дірка в минуле, — прошепотіла Аліса, — і вони з неї вилазять. Треба зупинити. Адже, можливо, їх сто тисяч.

— Оцих ось провчити б не завадило, палицею, палицею!

— Авжеж, туди-сюди! — заволав другий дід.

— Зараз ми їх! — крикнув третій. — Я сам у городових служив!

Ззаду вийшло ще троє дідів. Тікати було нікуди. Діди, щоправда, з місця не рухалися, але галасували щосили. Аліса міцно вхопилася за руку дівчини.

І в цей момент ударив гонг, і гучний голос сказав:

— Ну ж бо, Глібе, знеструм масовку. Такі не підійдуть.

За кущами щось зашипіло, і діди завмерли в тих позах, у яких їх застав гучний голос.

Із кущів вискочило кілька молодих хлопців. Потім вийшов давній знайомий Алісиного тата, оператор Герман Шатров. Лоб Шатрова

затуляв довгий зелений козирок від сонця, і на грудях у нього висів мікрофон.

Не помічаючи дівчини з Алісою, Шатров насипався на своїх помічників.

— Як могло статися, — сердився він, — як могло статися, що вісім роботів з масовки пішли із знімального майданчика? Хто за це відповідає? А раптом один із них на машину б налетів? Або дитину б до смерті налякав? Ні, я так цього не залишу! Я сьогодні ж серйозно поговорю з конструкторами.

— Вони ж дослідні, Германе, — втрутився один із асистентів. — Їх тільки зараз розпакували, навіть перевірити не встигли. От вони й розповзлися по бульвару.

— Та хіба ж це справжні селяни початку двадцятого століття? На основі чого їх програмували?

Із кущів вийшов ще один чоловік. Був він огрядний і сумний.

— Геро, — мовив він, — любий, ми ж не самі придумали. Взяли дідів із романів першої половини минулого століття, туди-сюди.

— Що?

— Туди-сюди, кажу. Це я, поки з ними морочився, дідівських висловів нахапався. У них років сто п'ятдесят тому були обов'язково улюблені слова, незвичайні.

— Забирай своїх дідів. Придумаємо щось інше.

— Ащо ж мені з ними робити? Вони ж ні на що не годяться.

— Поміняєш блоки пам'яті на стандартні, і вийдуть непогані роботи-доглядальниці. Бігме, навіть цікаво. З бородами і запасом казок, туди-сюди.

ВАЛІЗА-УСТАНОВКА ПРОФЕСОРА ШЕЇНА

— Ти що тут робиш? — спитав раптом Герман, помітивши Алісу. — І тут устигла?

— Ми дуже злякалися, — відповіла Аліса.

Вона хотіла показати дівчину, яка теж злякалася, але дівчина, виявляється, непомітно пішла.

— От, — занервував Герман, — я ж казав, що дітей типовими дідами злякати можна!

— Я гадала, що він із минулого, на машині часу.

— Ні, не бійся, таких примітивних дідів навіть сто п'ятдесят років тому не було. Хоч я достеменно не знаю. У тебе що, канікули вже?

— Канікули. А ви картину знімаєте?

— Історичну стрічку.

— З ефектом присутності?

— І симфонією запахів та термоефектом.

— А сьогодні зніматимете?

— Сьогодні? От не знаю, що нам тепер робити з масовкою. Діди невдалі... Знаєш що? Зганяймо лишень ми на натуру. На Чорне море Хочеш із нами?

— Дуже хочу! А як тато?

— З татом я домовлюся, — сказав Герман. — Треба тільки з режисером поговорити. Володю! Володю, Чулюкін! Де ти?

— Ну що? — запитав голос із кущів, і відразу ж на доріжці з'явився режисер — меткий, невисокий, у дуже модному американському капелюсі з балабончиками.

Режисер швидко рухався і швидко говорив, але думав він, очевидно, не швидше, і часто фраза у нього не докінчувалася, бо думки примушували, не закінчивши першої, починати другу.

— Що, у нас сталося нещастя? — спитав він. — Діди сплохували, і не тільки... А зрештою, в тебе є міркування щодо... Може, нам перейти в павільйон?

— Володю, відпусти мене на узбережжя. Мені потрібен захід сонця, щоб із фіолетовими хмарами. Все одно день пропав.

— А як же Марія Василівна?

— Вона обійдеться.

— І все-таки... А втім, їдь. Тільки щоб на ранок повернутися, а то Марія Василівна...

Тут Чулюкін повернувся і щез у кущах. Наче його й не було.

— От бачиш, — сказав Герман. Він дістав із кишені відеофончик і набрав номер Алісиного батька. — Слухай, Ігоре, — почав він, — я в тебе хочу доньку вкрасти на південь. А на ранок поверну... Та ні, на Чорне море, там тепло. Погоду я замовив... От і чудово!

Герман вимкнув відеофон і сказав Алісі:

— Твого батька такий варіант цілком улаштовує. Він усе одно затримається до ночі. Крумси діляться у нього. Що це таке, до речі?

— Якісь звірі з Сіріуса. Я їх ніколи не бачила. Але мені треба буде додому зайти.

— І не мрій. Натура не жде. Або ми летимо зараз, або ти залишаєшся в місті.

— Міш необхідно одну річ додому занести.

— Завтра занесеш. По машинах!

Ніяких машин не було, та їм і не можна заїздити на бульвар. Але після цих слів раптом у кущах щось загуркотіло й зашурхотіло.

— Апаратуру згортають, — сказав Герман. — Ходімо.

Алісі довелося піти. Хоч вона й шкодувала, що не змогла забігти додому й покласти на місце мієлофон, який тато заборонив чіпати. Адже неможливо ж відмовитися од такої поїздки, не часто тебе кличуть подивитися, як знімається справжнє кіно.

Флаєр чекав кіношників на даху одного з будинків скраю бульвару.

Флаєром летіти в Крим довше, ніж метро, але кіношники, хоч як вони квапилися, змушені були скористатися своєю машиною, тому що в них було багато обладнання — камер та освітлювальних приладів, — перевантажувати яке в вагони метро було довго й важко. Тим паче, що метро йшло тільки від Москви до Сімферополя, а звідти все одно на узбережжя треба летіти флаєром або їхати монорейкою.

Звичайно ж після роботи тисячі московських флаєрів і таксі вирушали в Фіга — Мазилово, до срібної бані з вели кою червоною буквою "М" над нею. Тут — московська станція Кримського метрополітену. Кілька паралельних тунелів тонкими ниточками з'єднують Філі із Сімферополем. Ниточки ці прямісінькі, й це означає, що на середині шляху тунель метро заглиблюється на кілька кілометрів під землю. Свого часу будівництво перших міжміських підземних ліній було дуже важкою справою, поки будівельники не ввели в роботу прохідницького автомату, який під температурою в кілька тисяч градусів розплавляв породу, облицьовував її тугоплавким пластиком і залишав за собою блискучу, оплавлену, гладеньку, як серединка керамічного стакана, трубу.

Такі самі лінії метро сполучають Москву і з Ленінградом, і з Києвом, і навіть із Свердловськом. А до 2100 року буде закінчено першу лінію Варшава — Нью-Йорк. Її будують уже третій рік, бо під океаном тунель проходить мало не по центру Землі й тому роботи там посуваються повільно, і про них двома словами не розкажеш.

А кримський тунель давно вже став звичним і зручним — кожен москвич може після роботи за сорок п'ять хвилин доїхати в снаряді метровагона до Сімферополя, а звідти вже п'ятнадцять хвилин на флаєрі до будь-якої точки узбережжя. До ночі можна повернутися в Москву засмаглим і накупаним.

Герман з Алісою, троє асистентів, двоє роботів, пілот розмістилися в мосфільмівському флаєрі. Він безшумно знявся з даху і, набравши висоту, полетів на південь, до Чорного моря.

Це був зовсім непоганий початок для канікул.

Аліса розгледілася, знайшла якнайзручніший ящик, щоб усістися на ньому, і присунула його до вікна. У неї за спиною хтось закректав. Аліса обернулася, здивувавшись, як це людина могла вміститися у такій вузькій щілині.

Ззаду, насупившись, сидів дідусь із масовки й жував головку своєї товстої палиці.

— Ой, — зойкнула Аліса, — дідусь!

— Це що таке? — здивувався Герман. — Як він сюди пробрався?

— Чулкжін просив узяти про всяк випадок, — пояснив один із асистентів. — Можливо, знадобиться для першого плану.

— Я знадоблюся, я ті знадоблюся! — суворо сказав старий. — Я з генералом Гурком Шипку брав. Молокососи...

— Якщо ти, Алісо, боїшся, то пересідай до мене, — запропонував Герман.

— Цього ще тільки бракувало! — образилась Аліса. — Щоб я роботів боялася. Краще вже я тут, під віконцем.

Взагалі-то вона залюбки пересіла б, але признаватися, що вона злякалась, їй зовсім не хотілося. Все одно летіти менш як дві години.

І коли один з асистентів роздав кіношникам, і в тому числі Алісі, по галеті й склянці соку, вона навіть відломила половину галети й простягла старому.

— Не соромтеся, — мовила вона. — Беріть. Мені все одно стільки не з'їсти.

Але дідусь-робот похитав головою:

— Їж сама, миршавко. Я зранку щєц посьорбав, та й годі.

Аліса зрозуміла, що дідусь-типовик її обманює. Роботи не їдять щів. Але, напевно, в ньому таку закладено програму, що він думає про себе, ніби він. зовсім не робот, а старезний дід. Щоб природніше грати в кіно.

Не встигла Аліса дожувати галету, як флаєр пішов на зниження. Він прошмигнув поміж невисокими лісистими горами й полетів просто в синє, трохи світліше за небо, море. Над самим берегом, між двома високими сірими скелями, флаєр завмер на місці й м'яко опустився на майданчик, що круто спадав до води.

— Ну от, — сказав Герман. — Ми тут були на минулому тижні. Чим не рай?

На горбку стояв намет — маленька маківка з легкого пластика. З намету вийшов майже чорний чоловік у плавках. З'ясувалося, його звати Васею і він теж кіношник.

— Обстежив? — запитав Герман.

— Так, усі точки вибрано. Хоч зараз починай.

— Гаразд, покажеш. Але спочатку всім купатися. Ти, Аліса, підеш зі мною і ні на крок убік. Щоб не втонула.

— Як же я втону? Я навіть під водою плаваю скільки хочеш.

— І все-таки. Перед твоїм батьком відповідаю я, а не ти. Ясно?

— Ясно.

— Сумку залиш тут.

— Ні, я її з собою візьму.

— Ну, як хочеш.

Вася повів кіношників стежиною до води, а роботи заходилися лаштувати тимчасовий табір. Вода була тепла й лагідна. Аліса навіть пошкодувала, що батько не возить її по неділях на море, Інші діти їздять.

Дідусь у постолах спустився до моря за кіношниками і всівся на березі.

— Не спечно? — крикнула йому з води Аліса.

— Ти далеко не плавай, миршавко, — буркнув дід. — Риба яка вкусити може.

Він уже звик до Аліси, та й Аліса до нього звикла і зовсім не боялася.

Дід подумав-подумав і взявся роззувати постоли

— Ей, старий, — гукнув йому Герман, — і не думай. Перегрієш нутрощі, майстерні тут нема.

Робот зітхнув і слухняно взув постіл назад.

— Шкода його все-таки, — сказала Аліса.

— Шкода, звичайно. Та що вдієш, одяг для нього — та сама ізоляція. А переконливо зроблений?

— Переконливо, — згодилась Аліса й пірнула.

Під водою вона розплющила очі й так злякалася, що відкрила рот, наковталася води й кулею вилетіла на поверхню. Вона мало не пішла назад під воду, але Герман підхопив її і легесенько поплескав по спині, щоб вона відкашлялася.

— Що там такого страшного? — спитав він.

— Морда, — відповіла Аліса. — Така страшна морда, що я просто не можуї Цієї миті вода перед ними розступилась, і на поверхні з'явилося усміхнене рило дельфіна.

— Іди звідси! — прикрикнув на нього Герман. — Дітей лякати надумав!

— Він жартував, — сказала Аліса, опам'ятавшись. — Це я винна, що не впізнала.

— Він у мене тут у друзях ходить, — озвався засмаглий Вася.

— Привіт від Руслана з Москви! — гукнула Аліса навздогін дельфінові, що відпливав.

— Отже, вилазимо — і за діло, — сказав Герман і поплив до берега.

— З легким паром! — мовив купальникам старий.

— Дякуємо, — відповіла Аліса.

Герман стрибав на одній нозі, намагаючись витрусити з вуха воду. Потім зупинився, придивився І спитав:

— А там хто отаборився?

— Якийсь відпочивальник, — сказав Вася.

— Чого ж ти йому не порадив, щоб він зі своїм господарством за скелю відступив? Адже в кадрі опиниться. Панораму мені зіпсує.

— Розумієш, Германе, — почав Вася зніяковіло. — Все це сталося якось несподівано. Я навіть не встиг зреагувати. А зараз хотів піти до нього, аж тут від Чулюкіна дзвінок, що ви прилітаєте, от я й не встиг.

— І давно він тут?

— Години дві-три.

— Дивись, який діловий! І намет поставив, і пічку розтопив, і човна в море спустив, і навіть вудки приготував.

— От-от, — притакнув Вася. — Сам дивуюся. Розумієш, яка штука вийшла. Бачу, опускається на той пагорбок маленький флаєр, із Курортного управління. Вилазить із нього чоловік оцей із валізкою й сідає на пісочок. Помахав флаєру рукою, той і полетів. Ну, я вирішив тоді, що він ненадовго, рибку половити і ввечері назад, до цивілізації. Поглянув я в бінокль — чоловік літній, солідний. Ну що, думаю, я його турбуватиму. І тут почалися дивні речі Ти мені не повіриш.

Герман тим часом витерся, взув капці й легеньку сорочку нарозхрист. Сорочка не застібалася, і під серцем у Германа було видно тонкий шрам. Аліса знала, що серце в Германа штучне. Тато розповідав. Ще багато років тому, коли Герман був майже юнаком, серце в нього зупинилося. Така була в серця вада. І довелося лікарям поставити

штучна серце. Воно, звичайно, краще за справжнє і працюватиме все життя, та все-таки Аліса Германові не заздрила. І завжди хотіла запитати, чи заводить він серце на ніч ключиком чи воно саме теленькає. Але питати про такі речі не дуже зручно.

— Ну ж бо, розказуй далі, — зацікавився Герман, коли почали підійматися стежиною до намету.

— Отож, дивлюсь я на нього і раптом бачу, що поруч із цим чоловіком з'являється робот. Я голову можу покласти на плаху, що раніше його не було. Із флаєра чоловік вийшов один, і тільки з валізкою. Відвернувся я на хвильку, знову поглянув — уже два роботи. Перший встановлює кухонний комбайн, другий ставить намет. Але найцікавіше — намет стаціонарний, великий, він навіть у згорнутому вигляді ні в яку валізу не поміститься.

— Ну-ну, — озвався Герман. — І як тут сонце, гаряче?

— Думаєш, вигадую? Аж ніяк. Слухай далі, що було. Спустився цей чоловік до моря, я вже за ним дивлюся, очей не зводжу. Нагнувся до води, і тої ж миті — ні, ти не повіриш! — на воді погойдується човен, досить великий, сам знаєш — амфібія.

— Не вірю, — сказав Герман. — Але ти все одно розповідай. Виходить у тебе це красиво.

— Ні, ми зараз до нього підемо, я й сам збирався, і про все дізнаємося.

— Добре. І все-таки признайся, що вигадав усю цю історію для того, аби виправдатися, що проспав, поки твій сусід нам своїм наметом панораму каширував.

— Присягаю чим завгодно, ні слова брехні! — обурився Вася. — От і зараз, коли ми купатися йшли, я звернув увагу — сидить між двома роботами і щось їм вичитує.

— Та ти подивися краще: де твій сусід, де його роботи?

Справді-бо, на пагорбі нікого не було. І хоч до нього було досить далеко — метрів із триста, все одно, якби на ньому був бодай один чоловік або робот, помітити його було б неважко.

— Напевно, в намет пішли, — сказав Вася.

— Так. — Герман зупинився посеред розставленого роботами кінообладнання й задумався. — Все-таки доведеться йти до сусіда і попрохати його посунутись. Я гадаю, що з нашою допомогою він упорається за десять хвилин. Хто піде зі мною?

З Германом захотіли йти всі. Хоч із Васі й сміялися, але будь-яка загадка приваблює людей. Герман узяв із собою Васю й Алісу. Вони швидко минули балочку між двома наметами й піднялися на пагорбок.

Двері до намету були розчинені, і перед ними стояла відкрита валіза. Було тихо, й тільки вітрець із моря шурхотів но стінці намету.

— Здрастуйте! — гучно привітався Герман. — Є тут хто живий?

Ніхто не відгукнувся.

Герман заглянув до намету. Намет був порожній.

— Куди він міг подітися?

— Я б побачив, — мовив Вася. — Я з моря в цей бік поглядав. І човен на місці.

Обійшли намет. За ним теж було порожньо. Рівний майданчик. Тільки складаний стільчик і поряд з ним книжка.

— Ну от, — пробурчав Герман, — тепер доведеться чекати, а тим часом сонце зайде! Куди ж він міг піти?

Аліса зазирнула у валізку. Вона все одно була відкрита. У валізці, хоч як дивно, лежали іграшки. Іграшковий письмовий столик, іграшкові каструлі й тарілки, іграшкові книжки і навіть іграшковий батискаф. Аліса простягла руку, щоб узяти книжечку меншу за ніготь на мізинці, та раптом сталася дивна річ: тільки-но її рука потрапила всередину валізи, вона почала зменшуватися. Аліса відсмикнула руку. Рука стала такою ж, як досі. Дуже цікаво! Аліса знову засунула руку всередину і потримала її трохи. Рука на очах стискалася, стискалася, поки не зробилася меншою, ніж у ляльки.

— Та-ак, — сказав Герман у неї за спиною. — Вийми-но руку звідти. Мені це вже не подобається.

Герман хутко засунув руку в валізу, витяг звідти першу-ліпшу річ, і всі побачили, як вона на очах обернулася в тепле пальто.

— Я мав рацію, — озвався Вася. — Він їх усіх діставав звідси.

— Більше нічого не чіпати, — сказав Герман. — Усе-таки не наші речі.

Він кинув пальто назад у валізу, і воно досить швидко зібгалося до розмірів лялькового одягу.

— Дивіться, — вигукнула Аліса, — кишеня ворушиться!

Вона казала правду. Внутрішня кишеня валізи здригалася, наче в неї попали велика муха або жук і хотіли звільнитися.

Герман, щоб рука його не встигла зменшитися, відстебнув кишеню й швидко витягнув долоню назовні, зачекав, поки вона знову стане нормального розміру, і знову запустив руку в кишеню.

— Все правильно, — сказав він, ставлячи обережно на землю іграшкового чоловічка. — Ось і наш сусід. Тільки як це він примудрився залізти в валізу, цього мені не збагнути. Нехай сам розкаже.

Він іще не встиг докінчити фрази, як іграшковий чоловік почав рости, аж поки переріс Алісу і виявився найнормальнішим повним чоловіком середнього зросту, з вусами і в старомодних окулярах.

— Спасибі, — подякував чоловік. — Могло так статися, що я б тут помер із голоду. Ви до мене?

— Авжеж. — Герман так здивувався буденному запитанню, що сказав, як і збирався сказати, коли йшов до сусідового намету. — У нас до вас велике прохання. Ми, розумієте, з кіностудії "Мосфільм-три", приїхали знімати натуру...

Тут Герман схаменувся, що говорить зовсім не те, і,перебивши самого себе, запитав:

— Як же ви там опинилися?

— А, ви про це? Якби я міг сам збагнути...

— Ви вмієте робити речі іграшковими? — спитала Аліса.

— Не зовсім так, дівчинко, не зовсім так. А ви сідайте, сідайте... Зрештою, нема на щр. Розумієте, в цій валізі наявне поле, яке змінює субатомну структуру матерії. Коротше, все, що потрапить у це поле, зменшується в двадцять разів. Приблизно в двадцять. Точніше — в дев'ятнадцять нуль сімдесят п'ять раза. Це дослідна установка, плід діяльності нашого інституту за останні вісім років. До речі, я не відрекомендувався. Професор Шеїн.

— І не треба буде машин і транспорту, — сказав Вася, котрий уже все збагнув. — Обладнання для цілого міста уміститься в одній ракеті!

— Цілком правильно, юначе, — підтвердив професор Шеїн. — І моя відпустка, яку я вирішив провести тут, у пустельному куточку на березі Чорного моря, є однією із завершальних стадій експерименту. І недалекий той день, коли ми кластимемо в таксі восьмиповерховий будинок і везтимемо його... Стривайте, а де мої роботи? Ви їх не бачили?

— Ні.

— Тоді я повинен розповісти вам дивовижну історію.

Професор Шеїн пригладив руді вуса, що стирчали вперед, чомусь знизив голос і вів далі:

— Я зібрався було вечеряти й сказав про це одному з двох роботів, котрих я взяв із собою. А робот відповів, що потрібні тарілки. Так-так, він сказав про тарілки. Тоді я підійшов до установки...

— До валізи? — перепитала Аліса.

— Так-так, до валізи-установки, і нагнувся. І мене хтось штовхнув іззаду. І до того сильно, що я впав у валізу. І хтось пригнув мені голову, тому я не міг випрямитися. Так-так. А потім уже було пізно. Я зменшився у дев'ятнадцять нуль сімдесят п'ять раза. І металева рука, так-так,

металева рука швидко поклала мене в кишеню валізи й застебнула її. Я достеменно пам'ятаю, що це була саме металева рука із слідами іржі на ній.

— Робот? — запитала Аліса, завмираючи від жаху.

Такі історії вона читала тільки в фантастичних оповіданнях.

— Робот не може напасти на людину, — заперечив Герман.

— Це був робот, — сказав Шеїн.

— А не могло так статися, що у ваших роботах щось вийшло з ладу, поки вони були зменшені?

— Цього не може бути, — запевнив професор. — Адже раніше з ними нічого подібного не траплялося. І зі мною теж не траплялося. Яч ж на вас не кидаюсь.

— Ні, — згодився Герман.

— Це був чужий робот, — мовив професор переконано. — Мої роботи суцільнопластикові, а цей був металевий, із плямами іржі на руці.

Аліса мимоволі огледілася. Було так само тихо, так тихо, що чутно було, як у таборі кіношників гримлять посудом, готуючи вечерю, і несильні хвилі розбиваються об скелі, і чайки кигичуть і квилять над далеким острівцем, що затуляє бухту.

ПІРАТИ НА ЗАХОДІ

Герман дуже тверезий чоловік. Може, винувате в цьому його штучне серце. Він вірить тому, що бачить або може перевірити в довідковому

телецентрі. У решті він має сумнів. Герман повірив у валізу-установку, але в чужого робота не повірив. Що робити чужому роботові в таборі професора Шеїна? І як може робот — чи то чужий, чи то свій — запихати живу людину у валізу? Та при цьому Герман — чоловік вихований, і за своє життя він перебачив безліч різних людей, навіть диваків, тому з професором він сперечатися не став, а уважно оглянув валізу — Аліса здогадалася, що він підозрює, чи не позавалювалися роботи у складки підбійки, — а потім попрохав Васю взяти з собою асистентів і пошукати в околицях, чи не пішли роботи й чи не заблукали в скелях.

Тим часом професор із допомогою Германа й Аліси зібрав усе своє добро, склав у дивовижну валізу, яка, виявляється, мала навіть наукову назву "ТЗМ-12", що означало "Транспортний Засіб Майбутнього, дванадцята модель", і переїхав жити до табору кіношників.

Вася повернувся через півгодини, нікого не знайшовши, але вживати ще якихось заходів було ніколи. Сонце скотилося до гір, і пора було знімати захід.

Професор запропонував кіношникам свої послуги, та виявилося, в його послугах не було потреби. Тоді він збільшив складаний стільчик і всівся читати. Дід-робот узяв палицю й вирушив до пагорба, схилом якого він мав брести важкою ходою, так вимагав кадр. Аліса спитала дозволу в Германа піти до моря й пошукати камінців і черепашок. Герман дозволив після того, як Аліса пообіцяла йому до самої води не підходити. Аліса взяла свою сумку й рушила в мандри.

Море надвечір стало зовсім рівним і маслянистим. Тільки аж під берегом хвилі ліниво ворушилися, наче край скатертини. Берег був укритий крупним піском і дрібними черепашками, такими тонкими й крихкими, що збирати їх не було ніякого сенсу. Зате у воді й на смузі мокрого піску, зализаній хвилями, виблискували дуже гарні камінці. Деякі були прозорі й відшліфовані водою, як намистини, а інші, різноколірні, зберігали ще неправильність уламків справжньої скелі, тільки кути в них були згладжені. Ще на піску зустрічалися, правда

нечасто — таких більше на Кавказі, — плескаті кам'яні млинці, сірі й бурі. Їх дуже зручно кидати по воді, так, щоб вони підстрибували по кілька разів.

Коли Аліса назбирала дві пригорщі камінців, їй це заняття обридло, й вона вибрала кілька млинців і заходилася кидати їх так, щоб вони стрибали аж до обрію. Але млинці були не найкращими і після двох-трьох стрибків тонули, здіймаючи стовпчик густої, глянцевої води. Нарешті Алісі пощастило знайти млинець ледь товщий за папір і зовсім круглий. Він мав неодмінно дострибати до обрію. Аліса прицілилася, кинула камінець, і він слухняно застрибав по рівній воді. Раз-два-три-чотири-п'ять... За дев'ятим разом він усе-таки пішов під воду, і відразу ж у тому місці з води вистрибнув дельфін. Він тої ж миті пірнув назад, проте Аліса злякалася, що вона його вдарила, і вирішила більше камінців не кидати.

Вона пішла далі вздовж берега, щоб знайти найкрасивіший камінець. Йшла досить довго. Берег кілька разів вигинався бухтами, але камінець усе ніяк не попадався. Аліса навіть трохи стомилася, одійшла від води і всілася під скелю на схожий на подушку великий камінь, щоб перепочити. Пора було повертатися до табору, бо Герман хвилюватиметься.

Почувся шум води, яку розтинав ніс човна. "Напевно, ще відпочивальники приїхали", — подумала Аліса. Човен, невеликий, відкритий, виткнувся з-за скелі й повернув до берега.

У човні сиділо двоє роботів. Аліса спробувала встати й привітатися, але роботи поводилися так, ніби зовсім не хотіли, щоб їх хто-небудь помітив. Вони вимкнули мотор — Аліса почула, як клацнула кнопка, — і, пригнувшись, чекали, поки човен уткнеться в берег носом. Потім один із них стрибнув уперед, на пісок, і підошви його глухо дзенькнули. Другий перевалився через борт і пройшов до берега вбрід.

— Ти йди, а я просохну на сонці, — сказав він, вибравшись на сухе.

— Ні, — відповів перший, — іди ти. Я вже ходив.

— Я повинен сохнути. У мене вода в суглобах. Іди, а то доповім.

Це була дуже дивна розмова, і роботи, незважаючи на те що голоси їхні ніяких почуттів не виражали, здалися їй злими.

Нарешті один із роботів почав поволі видиратися на гору, а другий став на сонці, намагаючись обсохнути під його майже горизонтальним призахідним промінням.

Аліса ще трохи посиділа на камені й тут відчула, що в неї затерпли ноги, засвербів ніс і око. Вона з півхвилини кріпилася, а потім тихо-тихо, щоб не помітив робот, який просихав — а стояв він лише за двадцять кроків від неї, — підняла руку й почухала ніс. Нічого не сталося. Тоді Аліса почухала око й опустила затерплу ногу вниз... Усе гаразд. Аліса зітхнула й вирішила, що пора відступати. "Цікаво, якщо я побіжу, — подумала вона, — він мене дожене чи ні? Адже він металевий і в нього суглоби мокрі".

Аліса скотилася з каменя, повісила сумку на плече й зробила маленький крок убік. Ще один крок, ще крок... Потім повернулася спиною до робота й кинулась тікати.

Позаду щось дзенькнуло, і голос робота сказав:

— Людино, стій!

Аліса вже видиралася схилом угору. Сумка боляче била по ногах, камінці, які осипалися вниз, тягли за собою ноги, і тому Алісі здавалося, що вона вилазить дуже поволі. Важкі кроки робота бухали ззаду, та

Аліса боялась обернутися, аби не злякатися ще дужче. І в цей момент з розбігу уткнулася головою в щось тверде.

Залізна рука із слідами іржі опустилася їй на плече, і, коли Аліса підвела голову, погляд її довго ковзав по металевих ногах, тулубові роботами тільки високо, майже в самому небі, вона побачила схилену до неї грубо зроблену голову з одним великим, як у бабки, оком посередині.

Кроки позаду стихли. Другий робот зупинився у неї за спиною.

— Що це є таке? — спитав робот, який піймав Алісу.

— Я не знаю. Ця людина стежила за нами.

— Чому ти дав їй утекти?

— Я її не помітив.

— Вона все чула?

— Вона все чула.

— Ми візьмемо її з собою?

— Так.

Алісі не сподобалося, що роботи розмовляють про неї так, ніби вона не жива людина, а річ.

— Нікуди ви мене не візьмете, — сказала вона. — А то я зараз крикну, і всі наші прибіжать.

Вона навіть відкрила рота, щоб крикнути, але металева трипала рука в одну мить опинилась у неї біля рота й так сильно натисла на обличчя, що Алісі здалося, ніби їй розплющили носа.

— М-м-м! — Вона закрутила головою.

Але відразу ж робот, не відпускаючи руки, завдав її собі на спину — земля перевернулась і опинилася далеко внизу — й швидко загупав униз, до човна.

Метал неприємно пах мастилом і морською водою. Можливо, це той самий робот, котрий засунув професора у валізу-установку? Напевно. Адже Алісі ніколи ще не доводилося чути — мабуть, такого й узагалі не бувало, — щоб роботи не слухали людей. Вони ж бо були тільки машинами і спеціально зроблені для того, аби допомагати людям.

Одна рука в Аліси була вільна, і вона вирішила кинути що-небудь на землю, аби Герман здогадався, що її вкрали. А то подумає втонула, — от переживатиме! Та кинути було нічого. Хіба тільки сумку, але в сумці мієлофон.

Так Аліса нічого й не придумала. Робот зупинився, зробив широкий крок, і небо над головою захиталося. Робот опустив Алісу на дно човна й швидко, вона навіть не встигла опам'ятатися, заткнув їй рот якимось кляпом. Кляп був смердючий, старий, вона притиснула язик, було важко дихати. Робот зв'язав Алісі за спиною руки дротом, потім посадив її, щоб вона не займала в човні багато місця.

— Стережи її, — мовив другий робот, котрий ішов увесь час позаду, а тепер залишився на березі. — Я другу принесу.

Аліса поворушила пальцями. Дріт був скручений міцно і впивався в тіло. Ні, так його не розв'яжеш.

— Підслухувати чужі розмови зле, — сказав робот, утупившись у неї круглим оком. — Якби не підслухувала, пішла б додому. Тепер ти є наш бранець.

Аліса хотіла йому заперечити, але це дуже важко зробити з кляпом у роті. Вона тільки похитала заперечливо головою, і це не сподобалось роботові.

— Людино, — знову озвався він, — треба визнавати факти. Ти зазнала поразки, і я переміг. Отже, слухатимешся.

Аліса ще раз похитала головою. Вона, будь у неї змога, сказала б зараз роботові все, що про нього думала. Ніхто в світі не мйє права погано поводитися з дітьми. Вже не кажучи про роботів. Та навіть якби Аліса й не була дитиною, все одно людина завжди сильніша за будь-яку машину. Тут уже нічого не вдієш. І Аліса знову заперечливо похитала головою, аби показати, що ніякому знавіснілому роботові з людиною не впоратися.

Робот ще дужче розсердився.

— Чинитимеш опір, — попередив він, — я тебе покладу в воду, і ти зануришся в неї з головою й перестанеш одержувати кисень для дихання.

Аліса про всяк випадок облишила хитати головою. Якщо роботові могла запасти в його залізну голову думка накинутися на людину, то він може й утопити. Й Аліса пошкодувала, що свого часу мама не захотіла зробити їй операцію по вживленню зябер. Декому з дітей таку операцію роблять, особливо тим, хто живе біля моря чи на штучних островах. Із синтезябрами можна бути під водою скільки завгодно. "Приїду додому, — вирішила Аліса, — неодмінно вмовлю маму згодитися на операцію. Адже вона безболісна й нічим не загрожує. Напевно, вже мільйонів зо п'ять людей живуть із зябрами. І хоч би що".

З'явився другий робот. Він ішов повільно й поважно, і останні промені сонця вигравали в нього на тілі. Він ніс у руці палицю й тицяв нею в спину дідусеві — типовому діду, якого гнав попереду себе. Руки в діда були зв'язані за спиною, борода звисла на груди, але в роті нічого не було. Старий щось сердито бурмотів.

"Робот робота веде", — хотіла сказати Аліса, але стрималася. Адже старий був звичайнісіньким і добре зробленим роботом, хоч і з химерами, тому що був кінозіркою. Він, щоправда, погрожував Алісі палицею на бульварі, але, як згодом пояснив Герман, ніколи б її не вдарив. Просто в нього була така роль у кіно — сердитий дід.

— Ох, гріхи наші тяжкі! — бурмотів старий, залазячи в човен. — За що ж це така напасть — спіймали мене залізні люди-антихристи!

Тут він побачив Алісу й зовсім засмутився.

— А дитьо ж за що? Як же це виходить? Дитьо ж мале...

— Мовчати! — гаркнув робот. — Неслухів ми викидаємо за борт!

— Ой-ой-ой! — сказав дід і замовк.

Робот увімкнув двигун, і човен безшумно прокрався до виходу з бухти. Роботи вели його чимближче до скель — певно, боялись попастися на очі кіношникам. Тільки відійшовши од берега на чималу відстань, човен повернув у відкрите море. Роботи наказали полоненим лягти на дно, а самі подіставали з-під лавки широкі мексіканські капелюхи, наділи їх і здалеку скидалися на відпочивальників.

Тихенько шипів двигун, поплескували хвильки об пластиковий борт човна, й Алісі здалося, що з берега хтось кричить:

— Алісооо! Де ти?

Та, можливо, їй це тільки здалося.

ЦАР ПІРАТСЬКОГО ОСТРОВА

Острів, до якого причалив човен із полоненими, був невеликий, кам'янистий, і, хоч лежав неподалік від берега, до нього рідко приставали човни. Нічого тут було дивитися. От колись, років двісті — триста тому, на острові жили контрабандисти і спорудили тут кам'яницю, певніше, хатку. Стріха її давно завалилася, але в ній можна було сховатися од вітру. Нещодавно тут працювали археологи. Вони нічого не знайшли, однак залишили після себе кілька ям і траншей, що перетинали центр острова.

На картах острів не був помічений — надто він малий і незначний, а для судноплавства він ніякої небезпеки не становив — у цей пустельний куточок Кримського узбережжя рідко заглядали судна.

Усього цього Аліса, звісно, не знала. Для неї острів був великою скелею, що виступала з води, скелею пустельною, без жодного деревця. Сонце вже зайшло, й острів був бузковий і похмурий.

Коли човен підійшов аж до берега, з руїн хатини вийшов робот, такий же великий та іржавий, як ті, що взяли в полон Алісу, і спустився до води.

— Здобич є? — спитав він.

— Одна велика людина й одна маленька, — відповів робот.

— Для початку непогано, — похвалив новий робот. — Я доповім шефові.

Він повернувся, рипнувши суглобами, і зник у руїнах, колишньому притулкові контрабандистів.

Робот вивів Алісу й старого на берег, вимкнув пульт керування. Другий розв'язав полоненим руки й витяг кляп із рота в Аліси.

— Хулігани якісь! — сказала Аліса, відсапавшись. — От зі мною ви впоралися, а як вам буде, коли люди візьмуться за вас усерйоз?

Роботи нібито не чули її. Вони стали по стойці "струнко", чекаючи, коли знову робот, що вийшов із руїн, підійде до них.

— Шеф дякує за службу, — повідомив він. Роботи в ногу потупцяли на місці й завмерли.

— Шеф не може зараз дивитися здобич. Він є заклопотаний.

Роботи знову потупцяли і знову завмерли.

— Можете відпочивати, — мовив тутешній робот. — Та тільки знати міру. Ясно?

— Так точно! — відповіли роботи хором, блимнули круглими очима й пішли, відразу забувши про полонених.

Старий усівся на ріденьку жовту траву й сказав:

— Воістину хулігани.

— Дідусю, — спитала його Аліса, котра зовсім забула про те, що він сам робот, — дідусю, ви коли-небудь бачили металевих роботів?

— Чогой-то, туди їх у колиску?

— Так, ви ж не знаєте.

Алісі доводилося бачити багатьох роботів, але ніколи — металевих. Виготовляти робота з металу непродуктивно. Він вийде важкий, дорогий і неміцний.

— Дідусю, треба подати знак на берег, — сказала Аліса. — Нехай приїдуть і нас виручать.

— Це діло, внучко, — зрадів дід. — Наші завсіди не сплять. Пам'ятаю як зараз, підіймаємося ми на сопку в Маньчжурії, попереду генерал Гурко на білому коні...

І старий пустився в марні спогади про події, про які він через те, що був виготовлений лише тиждень тому, пам'ятати нічого не міг.

— Дідусю, у вас вогню нема?

— Чого?

— Вогню. Запальнички, ліхтарика...

— Кремінь десь був і кресало...

Старий попорпався в кишенях сірого піджака, але нічого в них не знайшов.

— Мабуть, загубив.

На кам'янистій стежині з'явилося двоє пластикових роботів. Вони несли по великому каменю. Позаду рухався ще один металевий великий робот. Він наглядав за ними.

Роботи поклали камені на землю до купи брил, що вже лежали там.

— Чогой-то задумали, братця? — запитав старий.

— Зводимо укріплення, — відповів робот-наглядач. — Нуте, кваптеся, нижча расо!

Пластикові роботи поспішили назад.

— Це, либонь, ті, що раніше були у професора і пропали, — сказала Аліса.

— Від кого це вони фортифікацію зводити задумали? — спитав старий. — Невже знову турка загрожує?

— Ні, вони, напевно, людей з берега бояться. Ходімо, знайдемо палицю, начепимо на неї вашого капелюха і буд мо махати.

— Чого ж не помахати, — згодився старий. Але, як назло, на березі не було жодної палиці.

— Ходімо попід берегом, — запропонувала Аліса. — Пошукаємо.

— А отце, воно можна б... — сказав старий.

— Що? — спитала Аліса.

— Забув, туди-сюди, ранній склероз у мене, інсульту побоююся, — сумно мовив старий. — Берегтися треба, та все нема коли. Ага, згадав: адже можна отце... воно... те саме, щоб димовий сигнал подати, багаття розвести.

— Так у вас же вогню нема.

— Чого нема, того нема, — згодився дід.

Аліса з дідом поволеньки йшли берегом, шукаючи палицю. Зблизька було видно, що роботи чимало потрудилися на острові. Аж до води виходили неглибокі траншеї, обладнані брустверами, а в одному місці з-за бруствера, що був вище, стирчала колода, грубо розфарбована під старовинну гармату. Колода викликала в діда бурхливе захоплення.

— Диви-но, — забурмотів він, — диви-но, фузея, мортира далекого бою! З такої як торохнемо — жодного басурмана на версту довкола. Гармати, до б-о-о-о-ю-у-у! Картеччю праворуч!! Картеччю ліворуч!!!

— Вона ж дерев'яна, дідусю, — засміялась Аліса. — Це щоб обманювати. З неї ж стріляти не можна.

— Це правда, — згодився дід-кіноробот. — Ошукати хотіли. Кого?

— Вас, мабуть. А може, інших людей.

— Це мене ошукати? Мене? Та я їх наскрізь бачу! Від мене вони нікуди не сховаються, туди-сюди!

— Зачекайте, тихше, — сказала Аліса. — Стійте.

За гарматою двоє пластикових роботів через силу витягали з землі кам'яну брилу. Робот-наглядач підштовхував брилу ногою. Роботам було нелегко, в них навіть суглоби хрустіли.

— А-а, зрадники, перебіжчики! — прошипів старий. — Я їм зараз покажу!

— Хвилиночку.

Аліса присіла навпочіпки й дістала з сумки мієлофон. Вона витягла антену в бік роботів. "Може, вони й не зрадники, — думала вона. — Можливо, вони такі самі положені, як і ми".

Слухати думки було дуже важко, тому що у вільне вухо влізали слова, що їх роботи, які оточували Алісу, вимовляли вголос.

— Я їм покажу! — шипів старий-кіноробот.

— Ну ж бо, наляж іще разок, — скрипів робот-наглядач.

— Тягни на себе, — пихтів перший пластиковий робот.

— Обережніше, зламаєш мені ногу, — сердився другий пластиковий робот.

І крізь ці слова пробивалися думки. Аліса впізнавала їх по голосах. Адже голоси думок були такими ж, як і справжні голоси.

"Я їм покажу! Я їм задам!" — думав дідусь-кіноробот, котрий завжди думав те, що й говорив, бо був надто простодушний.

"Ми переможемо, — думав робот-наглядач. — Де б мастильця дістати? Суглоби риплять... Ці недороботи навіть каменя зрушити не можуть. Треба б допомогти, та шкода енергію витрачати..."

"Чому ми тут? — думав перший із пластикових роботів. — Де професор? Час готувати вечерю".

"Ми не зобов'язані підкорятися роботам, — думав другий. — Мені ніхто не давав вказівок підкорятися роботам. Треба про це сказати".

Пластиковий робот відпустив камінь і спитав уголос:

— Хіба ми зобов'язані вам підкорятися?

— Мовчи! — відповів робот-наглядач. — Одного мого удару достатньо, щоб зламати твій череп. Хочеш, спробую?

— Ні, дякую, — відповів робот. — Я припускаю, що ви маєте рацію. Мене ніхто не бив по голові.

— Тоді беріть нарешті камінь і тягніть на бастіон. Роботи підкорилися і потягли важку брилу до моря.

"Все-таки тут щось негаразд, — думав далі пластиковий робот. — Без сумніву, тут якась помилка..."

Аліса сховала мієлофон назад у сумку. Все ясно. Пластикові роботи — такі ж полонені, як і вона. Це добре, бо на них можна сподіватися. Тільки які вони помічники? Адже насправді вони зовсім не пристосовані, щоб їх били по голові.

— Краса ж бо яка! — зітхнув раптом старий.

Аліса навіть здивувалася, що старий думає в такий момент йро красу, хоч він мав слушність.

З берега за срібною смугою води виростала зубчаста стіна Кримських гір. Небо над ними було зелене й лілове — сонце скотилося за гори, але не пішло ще далеко й діставало промінням до поодиноких довгих хмар.

Перші вогні загорілися золотими цятками під гірськими зубцями і над краєм води, та ніяк не можна було розібрати, який із вогників — табір кіношників. Зате Аліса побачила, як у морі неподалік від острова ходять колами дельфіни.

— Ей, дельфіни, — крикнула Аліса, — скажіть нашим, що нас украли!

— Перестати кричати, а то в воду! — пролунав голос позаду.

Аліса помітила, що ззаду стоїть іржавий робот.

— Зараз я їм покажу! — гримнув він.

Робот пішов, але через хвилину повернувся з дивним пристосуванням у руках. Пристосування нагадувало старовинний лук. Робот поклав на дротяну тятиву саморобну товсту стрілу й вистрілив. Лук був зроблений абияк, і тому стріла полетіла вбік, зовсім вбік від дельфінів.

Тоді робот зробив поправку на неточність своєї зброї й вистрілив не в дельфінів, а в бік, тільки в протилежний. Цього разу стріла плюснулась у воду, не долетівши до дельфінів метрів із десять. Але дельфіни, певно, зрозуміли, що на острові — їхні вороги, й відразу ж зникли в морі, наче їх і не було.

Робот гордо поплескав по луку залізною долонею і промовив:

— Навіть з оцією примітивною зброєю ми розіб'ємо якого завгодно ворога. Головне не зброя, а вождь.

— А хто ваш вождь? — запитала Аліса.

— Ти, нікчемна рабине, — визвірився робот, — навіть не маєш права згадувати його ім'я.

— Я нічия не рабиня. Рабів більше нема, — сказала Аліса.

Вона вже проходила стародавню історію й знала про рабів.

— Будуть, — буркнув робот, поклав на тятиву ще одну стрілу й пустив її в море, в напрямку до напівзатонулого судна, що напоролося на каміння під берегом.

— Як ви тут опинилися? — спитала Аліса. — Звідкіля ви такі дивні?

— Ми припливли на ньому, — відповів робот, — на кораблі, в який я зараз поцілив моєю точною стрілою, щоб показати тобі невідпорність мого гніву.

— Ти красиво розмовляєш, — мовила Аліса.

— Я командир відділення, капрал. Інші так не вміють, вони знають по сто слів. А я — цілих триста.

З руїн почувся дзвін, ніби хтось бив по залізному листу палицею.

— Вечірня перекличка. — Робот закинув лук на плече, повернувся із страшним скреготом і пішов угору.

— Може, пірнути й допливти до берега? — подумала вголос Аліса.

— І не мрій, — сказав старий. — Я тя не пущу. Небезпечно для твого молодого життя. Не можу, туди-сюди, допустити твоєї загибелі в безодні морській.

Аліса подумала, що він і справді її не пустить. Роботи зобов'язані допомагати людям у момент небезпеки і скоріше загинуть, аніж піддадуть небезпеці людину. І навіть якщо ти кіноробот, усе одно блок захисту людей у тобі існує.

— Ходімо тоді поглянемо на перекличку. Адже ми навіть не знаємо, скільки їх там.

Сонце зовсім сховалося, вода стала сизою, а в небі запалали великі південні зорі. Високо, серед зір, пройшов золотою смугою рейсовий корабель. "Нас, мабуть, шукають, — подумала Аліса. — Та як їм здогадатися, що ми на острові?"

На майданчику вишикувалися в ряд дев'ять залізних роботів, У трьох були в руках луки, у решти — товсті залізні палиці. Роботи чорніли на тлі синього неба й були настільки нерухомі, що здавалися статуями, встановленими тут багато років тому.

— Рівняйсь! — скомандував крайній робот. — Струнко!!

Команда була зайвою, бо роботи й так були підрівняні й стояли струнко. Робот, який командував, заходився стукати себе по животу залізними руками, і барабанний дріб пострибав млинчиками по тихому вечірньому морю.

Аліса взяла старого за руку. Двоє роботів, украдених у професора, котрі підійшли непомітно й стояли поруч, про щось беззвучно перешіптувалися.

Розчинилися зроблені з листа сталі двері в хатину контрабандистів, і на майданчик вийшов, ледве пересуваючи ноги, ще один залізний робот. Він був виший за інших, на голові мав високого пом'ятого кашкета, а груди розцяцьковані грубо намальованими хрестами. Аліса зрозуміла, що це і є "шеф" — найголовніший із роботів.

Шеф кілька разів повільно розтулив рот, але довго не міг видобути з себе ніякого звуку. Нарешті він покрутив головою, щось клацнуло, і з глибин його вирвався несподівано тоненький і скрипучий голос.

— Здорові будьте, молодці! — привітався шеф.

— Здоровий будь, шефе! — відповіли хором роботи.

— Доповідай, — сказав шеф.

Крайній робот вийшов наперед і почав:

— Роботи другого сорту зводили стіну. Другий і третій номери здійснили експедицію на Велику землю. Захоплено двох полонених. Зброї не знайшли.

— Кепсько, — підсумував шеф, — мало. Недостатньо. Неуки. Бомбосховище?

— Закінчимо завтра. В два настили.

— Дякую за службу. Привести полонених до мене. Поставити сторожу на ніч. Хай живу я, ваш вождь!

— Ура! — вигукнули роботи.

— Іржавійте, але порох тримайте сухим.

Шеф повернувся, підняв ногу, але нога не опустилася. Шеф погойдувався в Нестійкій рівновазі й міг будь-якої хвилини впасти на каміння. Стіна роботів стояла нерухомо.

— На поміч! — заволав шеф. — Опустіть мою ногу. Мерщій!

— Кому йти на поміч? — запитав крайній робот.

— Тобі.

Робот послухався. Він усією вагою натиснув на підняте до неба коліно шефа, і нога зі скреготом опустилася на каміння. Накульгуючи, шеф пішов до руїн.

— Де полонені? — спитав робот, який допомагав шефові.

— Та ось вони. Чули, що наказано?

Старий з Алісою піднялися до руїн і зайшли всередину.

Усередині було майже зовсім темно, і тільки згори, крізь щілини в напівобваленій стелі проникало непевне, присмеркове світло.

Кімната була закидана щебенем, трухлятиною і старими консервними бляшанками. У кутку стояв ящик, поряд — грубо обтесана брила вапняку. Робот-шеф сидів на брилі обіч ящика й тримав у руці великі ножиць На ящику валялися шматки консервних бляшанок та коробок з-під концентратів. Певно, археологи й туристи, що забредали на острів, вважали за краще не засмічувати покидьками море, а складати їх у руїнах. Шеф вирізав із накривки консервної бляшанки складну багатокутну зірку.

— Прийшли? — запитав він, не випускаючи з рук ножиць. — Стійте й ближче не підходьте. Не можу терпіти людей. І мовчіть. Я заклопотаний. Я роблю нагороду. Красиво? Чому не відповідаєте? Слушно робите, я сам не велів вам відповідати.

Нарешті робот закінчив свою роботу, приміряв бляшанку на груди й лишився задоволений.

— Красиво, — сказав він. — Почнемо допит. Ти, з бородою, перший. Як тебе звати?

— Це справи не стосується, — відповів старий. — Щоб я залізному чудовиську повідомлення давав? Цьому не бувати.

— Якого полку? — вів далі, ніби нічого й не сталося, робот. — Скільки техніки? Гармати? Танки? Ну, відповідай тепер.

— Сказав — не буду, туди-сюди. Коли генерал Гурко нас у бій посилав, він приказував: "Не бачити вам, солдатики, вдів своїх і сиріт, якщо не візьмемо ми штурмом Сапун-гору". Отакечки.

— Запиши, — мовив робот-шеф своєму помічникові. — Командир у нього генерал Гурко.

— Нічим писати, шефе, — озвався робот.

— Ну, не пиши. І мене не обманюй. Ти ж писати не вмієш. Ми ніхто писати не вміємо. І це добре. Коли ми переможемо, ніхто не буде писати. А що ми робитимемо? Ти скажи. А ти? А ти? Не знаєте. Маршируватимемо. Все. І працюватимемо. І щоб порядок.

— От уже цього не буде, — перебила Аліса. — Ви, либонь, нічого не розумієте або збожеволіли. Вас пора вимкнути і викинути на звалище. Ви навіть заіржавіли. Навіть дивно, що;вас досі не переплавлено.

— Мовчати! — верескнув робот. Щось у ньому закряхтіло, забулькало, затріпотіло, і він повторив: — Мовчати... — Робот похитав головою, продув акустичну систему й вів далі: — Мовчати! Після допиту в карцер підеш. Ясно? Тепер кажи, як звати? Якого полку? Скільки гармат? Де розташована тактична атомна зброя?

— Нічого не розумію, — мовила Аліса. — Яка тактична зброя? Які гармати?

— Відмагається, — констатував шеф. — Ми тобі всиплемо. Ми тебе згноїмо.

— Ти говори, та не заговорюйся! — розсердився старий. — Як це — згноїмо? Ти з ким так розмовляєш? Та я тебе зараз...

— Тримай його! — крикнув шеф своєму помічникові. — Він нападає!

Робот обхопив старого ззаду своїми ручиськами. У старого впав додолу капелюх і ріденьке синтетичне волосся розсипалося вусібіч.

— Гаразд, — похвалив шеф робота. — Дістанеш орден. Здолати мене він би не зміг, я — фатАліст. Ясно? Нічого не боюся і не лякаюся. Мені не страшний навіть кулеметний вогонь. І пряме попадання фугаса.

Шеф-робот піднявся на повен зріст, скрипнувши суглобами.

— Проклята іржа! — вилаявся він. — Нема мастила. Завтра в поході захопите його. Ні, я сам вас поведу і сам захоплю мастило. Полонених зранку примусити працювати на будівництві укріплень. А вдень розстріляти. Все. Я сказав. Наказав.

— Слухаюсь! — відповів робот.

— Візьми нагороду й приколи на груди. Ти тепер нагороджений.

— Радий служити! — відповів робот і, притискаючи до грудей бляшку, щоб не впала, вивів полонених надвір.

Оглянувшись, Аліса побачила, ш,о шеф знову всівся перед ящиком і знову заходився вирізати.

— Стійте, — зупинив їх голос. — Геть забув. Іржа проклята. Люди, хочете мені служити? Вірно служити? Я нагороджу.

— Не хочемо, — відповіла за обох Аліса. — Ми нікому не служимо й нікого не боїмося.

— Побачимо, якої завтра заспіваєш, — сказав шеф, — коли в твоє м'яке людське серце уп'ється залізна стріла. Ідіть.

Та не встигли полонені з конвоїром пройти кількох кроків, як скрипучий голос шефа-робота покликав їх назад. Довелось вертатися.

— Знову забув, — мовив шеф. — До Москви нам ще далеко?

— Далеко, — відповіла Аліса, — ніколи не дійти своїм ходом. Відвезуть вас туди вантажним метро й зроблять із вас підсвічники. Наймодніші.

— Розстріляти негайно! — загорланив шеф.

— Ніяк не можна, — сказав робот. — Темно. Можемо промазати.

— Підніміть по тривозі всіх, нехай увімкнуть фари в головах.

— Не можна. Ви наказали економити енергію, шефе.

— Тоді в карцер. У карцер!

— Та ти, я скажу, помовчав би. Вельми ти мене нервуєш, туди тя в гойдалку! — спаленів старий. — Я зараз сам тебе розстріляю із своєї палиці.

Старий підняв палицю й прицілився з неї, як із старовинної рушниці, в шефа-робота. Чи то в старого від образи помутнів його роботний розум, чи то він насправді не знав різниці між рушницею й палицею, чи то хотів просто налякати робота, але результат виявився для кінодідуся найплачевнішим. Шеф-фатАліст перепудився і з гуркотом повалився на долівку, а другий робот з усього розмаху опустив на потилицю старого свого залізного кулака.

Голова старого з тріскотом розломилася, і з неї посипалися дрібні деталі електронного мозку. Дідусь захитався, ступив кілька

невпевнених кроків, але центр координації його вже був зруйнований, і він упав на долівку поруч із шефом-роботом.

Аліса завмерла від страху та горя. Старий хоч і був не людиною, залишався на цьому дикому острові її єдиним захисником, і вона вже звикла ставитися до нього, як до живого дідуся. І ось його вбили. Причому роботи ж думали, що він людина. А це означає, що сталося щось зовсім страшне. Роботи можуть убивати людей...

Роботів Аліса знала чудово — вони були частиною світу, в якому вона жила. Коли Аліса була зовсім маленькою, вона мала робота-доглядальника; він знав усякі казки й умів міняти і прати пелюшки. У багатьох домах у людей були й роботи — хатні робітники. Але найбільше роботів було зайнято в тих місцях, де людям працювати нецікаво. Промислові роботи мало схожі на людей — це, скоріше, розумні машини, що прокладають дороги, добувають руду, прибирають вулиці. Машина-таксі — це теж робот, бо вона вміє не порушувати правил вуличного руху. За день до того, як Аліса полетіла в Крим, вона бачила по телевізору робот — космічний корабель. Він возитиме вантажі на місячні станції, причому не тільки возитиме, а й вантажитиме їх у себе, сідатиме в тій точці місячного космодрому, яку йому вкаже диспетчер, і не віддаватиме місячним колоністам більше контейнерів, аніж їм належить.

Роботи з'явилися давно, років двісті тому, але тільки за останні сто років — це Аліса проходила ще в першому класі — вони посіли таке помітне місце в житті людей. Роботів не менше, ніж людей на Землі, та ніколи не було випадку, щоб роботи повставали проти людей. Це неможливо. Це все одно, що каструля, найзвичайнісінька каструля, відмовилася б варити суп і заходилася б жбурляти своєю накривкою в бабусю. Адже роботів роблять люди, а люди обов'язково вкладають у роботів спеціальний блок захисту людини. І хоч би який був у робота великий електронний мозок, цей мозок не може придумати непослух.

Отже, роботи на острові або всі зразу зламались так, як не ламались ніколи інші роботи, або — зрештою, це Алісі не спало на думку — вони

були збудовані людьми, котрі чомусь вирішили, що роботи можуть обійтися й без блока захисту людей.

Стало тихо. Шеф-робот підвів голову й побачив, що поруч лежить розбитий старий. Шеф-робот додав світла в своїй головній фарі й при світлі її розгледів, що старий зроблений не з плоті й крові, а з електронних деталей.

— Зрада! — закричав він. — Нас зрадили! Скликай усіх. Нарада.

— А куди другу людину? Може, теж...

— Поки що в карцер. Нема коли розбиратися. Завтра доведеться допитати з усією суворістю. Ну...

І робот несподівано перейшов на зовсім незнайому Алісі мову.

Другий робот, мабуть, розумів його, бо він нахилив голову і, підштовхнувши Алісу до виходу, пішов уперед, уткнувши їй у спину ограненого пальця.

Карцер виявився ямою з крутими стінами. Робот просто зіштовхнув Алісу вниз, і вона боляче вдарилася об якийсь камінь, але плакати не стала. Те, що трапилося з нею й дідусем-кінороботом, було таким серйозним, що плакати було просто ніколи.

У ЗАМКУ НА МИСІ САН-БОНІФАЦІО

Аліса ніколи не чула про мис Сан-Боніфаціо. Та й навряд чи хто-небудь із читачів цієї повісті знає про мис Сан-Боніфаціо. Мис Сан-Боніфаціо акулячим плавником здіймається над Середземним морем, і поля, що оточують його, жовті й непривітні. Колись, років шістсот тому, в цьому місці піратська армада Хасан-бея, яка складалася з двадцяти трьох швидкохідних галер, підстерегла і вщент розбила генуезьку

ескадру. Хасан-бей сам зав'язав зашморг на шиї генуезького адмірала, перед тим як того повісили на реї. Принаймні так пише у своїй тритомній "Історії беззаконь у Середземному морі й Північній Атлантиці" відомий аргентінський піратознавець дон Луїс Ель Дієго.

Відтоді мис Сан-Боніфаціо в історії не значився.

Адже не можна вважати історичною подією побудову біля підніжжя мису замку дивакуватого англійського баронета. Баронет марив власним привидом. Але привидом можна було обзавестися, тільки збудувавши відповідний замок, хоч маленький. Звичайно, краще замок справжній, та англійський клімат був шкідливий баронетові, і він поставив замок на Середземному морі, майже як справжній, з підйомними воротьми й неглибоким ровом, у якому водились лебеді. Баронет оселився в ньому й став чекати, поки в замку заведеться привид. Можливо, привид і завівся б, але ще раніше баронет застудився й помер. Замок лишився без господаря. Кому стукне в голову селитися в цьому пустельному куточку узбережжя?

Замок пустував майже півсотні років. Зруйнувався і похилився. Туристи, які проїздили мимо в прогулянкових катерах, уже вірили балакучим гідам, коли ті запевняли їх, що замок збудовано королевою Беллою Благочестивою.

У другій половині двадцятого століття замок знову ожив. Нові його власники підновили й підфарбували стіни, обгородили замок і мис двома рядами колючого дроту й біля єдиного проїзду поставили вартових. Іноді до замку під'їздили криті вантажівки, і тоді у дворі починалася метушня. Робітники та люди невідомої національності й невідомих занять розвантажували з машин ящики та контейнери й заносили їх у просторі підвали замку.

Жителі сусіднього села якийсь час слебезували пре нових мешканців замку, але потроху розмови вщухли, як вогонь, що нічого не підтримує.

Якось у невеличкій незалежній газеті було надруковано статтю про одну таємну організацію, котра готувалася до війни, і в цій статті промайнула назва замку біля мису Сан-Боніфаціо як про одну з баз цієї організації. Проте особи, згадані в статті, притягли газету до суду за наклеп, і газеті довелося заплатити великий штраф, бо вона не могла пред'явити суду ніяких документів, а єдиний її свідок був знайдений мертвим за день до процесу.

Минуло ще кілька десятків років. Люди забули вже й про організації, які готували війну, і про сам замок. Замок, покинутий останніми хазяями, завалився, а колючий дріт пастухи акуратно зібрали й скинули у вигрібну яму.

Як бачите, мис Сан-Боніфаціо поки що зовсім непричетний до нашої повісті, але сталося так, що днів за десять до того, як Аліса прилетіла в Крим, Туристський центр Північного Середземномор'я вирішив збудувати біля мису флаєрну станцію та невеликий готель для аматорів підводного плавання.

Туристський центр — чимала організація, і він не любить гаяти час. Уранці було прийнято ухвалу, вдень три вантажних флаєри привезли до мису будівельних роботів-будботів та одного студента.

Будботи повисували широкі лопати й заходилися розчищати будівельний майданчик від кам'яних брил, що залишилися від старого замку, а студент знайшов самотнє фігове дерево й присів у його холодку читати безсмертну працю Ахмедзянова "Виведення шестиногих кролів у домашніх умовах". Студент учився на роботоелектронному факультеті, але був не задоволений життям і вирішив з осені вступити також і на факультет практичної генетики, факультет модний, куди потрапити нелегко — конкурс вісімдесят чоловік і Десять інопланетників на кожне місце.

Будботи розгрібали сміття, студент захоплено гортав Ахмедзянова, довкола гули бджоли, і легкий вітерець перебирав листя фігового дерева. Аж раптом один із будботів ухнув і провалився під землю. При цьому він зчинив такий шум, що студент відірвався од книжки, перелічив будботів і відразу зрозумів, що одного не вистачає.

Студент підбіг до темного провалу в землі. Будбот грізно ворушився в темряві, розсуваючи якісь предмети, що гриміли й шурхотіли.

Студент наказав будботу ввімкнути лобні фари й при світлі їх спустився в провал. Виявляється, будбот упав у підвал замку, завалений речами й документами, що залишилися від його останніх володарів. Студент дуже здивувався і, вибравшись на поверхню, негайно подзвонив у найближче місто, звідкіля через півгодини примчали на катері троє істориків.

Знахідка перевершила всі сподівання. Останні володарі замку й справді, виявляється, готувалися до війни. Свідченням цього були ящики з документами, стрілецька зброя столітньої давнини, купи сухих батарей, набої, мундири неіснуючих армій, консерви і навіть розібраний на частини танк із протиатомним захистом. У кутку підвалу стояли забуті роботи.

Це були дивовижні роботи. Історики знали тільки один подібний екземпляр, який геть проіржавів. Це були роботи-солдати. Вони вміли підкорятися військовим командам і, якщо чули наказ "убий", могли вбивати й людей. В цих роботах просто-напросто не було блока захисту людини. Роботи сильно вкрилися пилом і подекуди заіржавіли, та коли одного з них витягли на поверхню і ввімкнули, він поволі повернув голову, оглянув жовту долину, море і схожий на акулячий плавник мис Боніфаціо й сказав скрипучим голосом:

— До бойових дій готовий. — Потім помовчав, сердито поблискуючи єдиним оком на вражених істориків, і додав: — Де є твій командир? Далеко Москва?

Робот говорив по-російському і був вочевидь призначений для дій на Східному фронті.

Викликаний терміново з Антарктидбурга видатний фахівець з історії роботики Сініті Комацу обстежив роботів, поставив їм кілька навідних запитань і оголосив, що використати їх уже не вдасться. Вони запрограмовані солдатами, і їх куди простіше переплавити, аніж перебудовувати й перевиховувати.

Чотирьох роботів відразу ж поділили між собою музеї, їм же дісталася зброя й документи, а решту відправили на переплавку.

Скористалися для цього катером, на якому приїхали історики. До нього причепили невелику пластикову баржу. В катер усів ся студент, що не розлучався з книжкою, а на баржу повантажили роботів. Ніхто не помітив, що при вантаженні один із роботів випадково увімкнувся.

Студент читав про шестиногих кролів і так захопився, що не почув попередження про близький шторм. Небо несподівано потемніло, подув різкий вітер, і по морю пішли рядами білі, пінисті баранці. Студент і далі б не помічав нічого довкола, та перша ж велика хвиля вдарила у розчинені двері каюти і змила за борт книжку Ахмедзянова й ще кілька не менш цікавих підручників.

Аж тоді студент похопився, дав сигнал SOS і обережно виглянув назовні. Баржа з роботами метлялася на кінці троса, намагаючись відірватися од катера, тягла його назад і взагалі загрожувала безпеці юнака. Він зразу повідомив про це на берег і дістав дозвіл відрубати трос та йти назад. Так він і зробив і щасливо повернувся додому.

А одному своєму близькому приятелеві він розповів (правда, приятель йому не повірив), що коли він хотів обрізати трос, то побачив, як над баржею піднялася висока постать і обірвала трос із другого боку. Ще більше, студент запевняв, що це був один із металевих роботів. Крім свого приятеля, юнак нікому про це не сказав, законно побоюючись, що його можуть запідозрити в боягузтві і пов'язаних з цим галюцинаціях.

Усі вирішили, що баржа затонула.

Насправді ж вона не затонула. Кілька днів її носили по Середземному морю хвилі тривалого шторму, потім пронесли її, напівзатоплену, через Босфор (що вельми дивно) і врешті-решт викинули на берег невеликого острівця біля Кримського узбережжя.

Роботи, які проіржавіли за дні блукання по хвилях, пошкодили в хитавиці деякі цінні деталі своїх електронних мізків, вибрались на берег і тут, просохнувши, заходилися діяти. Один із десяти свого часу був запрограмований як робот-сержант, робот-шеф, здатний обирати рішення при противнику й командувати іншими.

Шеф-робот організував свою команду на військовий лад, і в його проіржавілому мозкові з'явилася думка про те, що коли вже він опинився на острові, то, виходить, війна, якої чекали сто з гаком років, усе-таки почалася й пора починати підкорення противника. Противником — так уже роботи були влаштовані — міг виявитися передусім той, хто говорить російською мовою.

Першого ж дня перебування на острові роботи виявили серед каміння перевернутий пластиковий човен прогулянкового типу, такий простий у керуванні, що ним могла б правити й дитина. І шеф-робот послав двох своїх солдатів на берег, у розвідку.

Вони повернулися через кілька годин, і не самі, із здобиччю — двома полоненими роботами — й рапортом про те, що перший чоловік, якого

вони зустріли, говорив саме по-російському й був тому засунутий у валізу й знищений. Як він був знищений, роботам пояснити було важко, але вони запевнили шефа, що це сталося саме так.

Шеф-робот оголосив на острові військове становище, наказав закласти собі пам'ятник і відразу ж послав на берег ще одну експедицію. Він сподівався, що вдасться дістати збрбю. Зброї не було. Зате попалися ще полонені — Аліса й дідусь-кіноробот.

Аліса про все це не знала та й не могла припустити, що колись на землі люди, які були такими вченими, що вміли робити говірливих роботів, могли готувати їх для війни з іншими людьми, наприклад з Алісиним дідусем чи прадідусем.

Не підозрював про це і Герман Шатров, котрий, як і вся група, і професор Шеїн, не лягав спати цієї ночі, а оглядав з ліхтарями поблизькі скелі в пошуках Аліси й старого. Не спали рятувальники Кримської станції, флаєри яких, погано обладнані для нічних польотів, кружляли над узбережжям; не спали й туристи, що їхній табір — двадцять три намети — лежав за горою. Туристи теж шукали дівчинку й старого...

Не підозрював про це й Алісин батько, директор Московського зоопарку. Правда, він спав спокійно, знаючи, що Аліса в повній безпеці в Криму, з його приятелем Германом Шатровим, — батькові поки що нічого повідомляти не стали. Навіщо турбувати людину передчасно?

...О пів на першу ночі рятувальник Соснін, пролітаючи на бриючому польоті над однією непримітною бухточкою й освітивши п, побачив на піску кілька слідів, що були більші за людські. Сліди вели нагору, по схилу гори. Пролетівши над ланцюжком слідів, він побачив в одному місці розсипані черепашки й камінці, які переливчасто заблищали під світлом його ліхтаря.

ПАДІННЯ ІРЖАВОГО ЛЕЙТЕНАНТА

Алісі було страшно, Алісі було шкода старого. Але ще Алісі дуже хотілося пити й їсти... Вона скулилася в куточку ями й заплющила очі. І відразу ж побачила великий, більший за неї, келих з лимонадом. Лимонад переливався через вінця, і шипучі бризки його стрибали по камінню.

Аліса розплющила очі, щоб відігнати мару. В ямі було зовсім темно, і тільки в нерівному чотирикутнику неба горіли зорі. Алісі спало на думку, що в сумці, про яку вона геть забула, може завалятися щось їстівне. Або навіть тюбик зельтерської. Це, звичайно, були нісенітниці, й Аліса розуміла, що це нісенітниці, та все-таки вона розстебнула сумку і, завмерши від можливої удачі, тихенько засунула туди руку. Але нічого не сталося. В сумці лежали апарат мієлофон, носова хусточка й клясер з обмінними марками. І ще кілька черепашок та камінців, знайдених на березі. З горя Аліса поклала один із них у рот і почала смоктати. Проте пити все одно хотілося.

— Роботе! — покликала Аліса. — Роботе, я хочу пити!

Ніхто не озвався.

Може, закричати голосно, так голосно, щоб усі ці роботи злякалися й забігали? Однак Аліса не наважилася. Вона бачила, як загинув старий, і розуміла, що роботи можуть убити й її, коли подумають, що вона викаже своїм криком їхню схованку.

А що як на острові взагалі нема води? Адже роботам вона не потрібна. Пити хотілось так, що горіло в роті й голова здавалася великою і лункою...

Аліса підвелася і обійшла свою в'язницю, обмацуючи стіни руками. З одного боку стіна була похилою, й Аліса спробувала видряпатися, але всіяна камінцями земля не втримала її, і вона зісковзнула вниз. Аліса злякалася, що роботи можуть почути, як вона вовтузиться в ямі.

Дівчинка прислухалася. Начебто все тихо. Але ж роботи не сплять. Один із них може зачаїтися біля ями, і, коли Аліса вилізе, він ударить її. Стривайте, є ж мієлофон!

Аліса дістала його з сумки і вставила у вухо навушник. В апараті щось дуже тихо потріскувало, але ні думок, ні голосів не було чути. Аліса покрутила коліщатко мієлофона, посилаючи його хвилі врізнобіч, проте так нічого й не почула. Отже, поблизу роботів нема.

Аліса виплюнула камінець і зробила ще одну спробу вилізти з ями. Вона вминала ногами східчики у відкосі і, притискаючись животом до схилу, повільно повзла вгору. Було темно, камінці й піщинки скочувалися вниз, ноги ковзали, і доводилося завмирати, розпластавшись, щоб утримати рівновагу. Подорож нагору здавалася Алісі нескінченною, і вона вже почала думати, що ніколи не вилізе з цієї ями, як раптом руки її, простягнуті вгору, замість стіни зустріли порожнечу...

Аліса виповзла на поверхню острівця й хвилини зо дві лежала, відпочивала і слухала, чи не йде хто-небудь. Тихо. Тепер треба вирішити, з якого боку може бути вода, якщо вона є на острівці. Аліса вирішила, що коли вода тут є, то вона повинна, врешті-решт, стікати з острова в море, і через те найкраще обійти острів довкола. Вона порачкувала до моря й присіла за каменем.

Зійшов місяць, і море було розрізане місячним сяйвом навпіл. Місячна доріжка стелилась до далекого берега і впиралася в чорну смугу гір. Серед гір блимали різноколірні вогники будинків і наметових таборів. В одному місці на березі горіло багаття, і білий стовпчик диму від нього було ясно видно на чорному тілі гори.

"Пізно спати не лягають", — подумала Аліса, не здогадуючись, що багаття горить у таборі туристів тому, що на багатті висить казанок із

чорною кавою, — групи, які повертаються з пошуків Аліси, п'ють цю каву, аби не заснути.

З неба простягалася до краю води смужка прожектора з невидимого в темряві флаєра. Промінець обмацував бухточки. Це теж шукали Алісу. А жменька вогників навпроти острівця означала зовсім не освітлений будиночок і не карнавальний похід — кіношники й рятувальники обнишпорювали берег бухточки, де було виявлено півгодини тому сліди роботів.

Алісі закортіло пірнути в воду й попливти до далеких вогників, та вона розуміла, що втоне, — вона дуже стомилась і ослабла без води й їжі, перехвилювалася, і руки рухалися ледве-ледве, не слухалися.

І навіть коліна тремтіли.

Щойно Аліса вирішила продовжити свою подорож у пошуках води, як неподалік пролунали важкі повільні кроки. Один із роботів спроквола спускався до моря. На мить його силует затулив місячну доріжку, й Аліса впізнала по кашкету шефа-робота. Він підійшов до води й зупинився, з хрускотом піднявши залізні руки і схрестивши їх на грудях.

Тепер Алісі ніяк не можна було вилазити з-за каменя: робот неодмінно почув би її. А шеф усе не йшов. Він стояв на березі, дивився на вогники далекого берега і, напевно, думав. Може, варто взнати його думки? Аліса тихенько дістала навушник із сумки. Повернула коліщатко на мієлофоні, аж поки настроїлася на думки робота. І ось їх уже ясно чути. Робот думав поволі й зі скрипом. "Десант... Треба висадити десант до світання. Вони не чекають нападу... Вони полягають спати. Захопимо зброю... Де ж підкріплення? Нема підкріплень. Нема зв'язку з центром... Завтра буде зв'язок... ра острові у фортеці залишимо охорону... Полонені працюватимуть. Людину маленьку треба ліквідувати. І в воду. Щоб слідів не було... у воду. Завжди треба кінці в воду... Крим — плацдарм... Післязавтра на Москву..." — Я лейтенант, — сказав раптом робот уголос.

— Я підвищую себе в лейтенанти. Завтра підвищу себе в майори. І знову думки:

"...Ми звільнимо всіх полонених роботів, і армія моя непереможна... пора підіймати по тривозі... Ні, спочатку сам ліквідую маленьку людину... вона занадто багато знає..." Робот перестав думати, опустив руки, вдаривши із дзенькотом себе в боки, і пішов нагору, до в'язниці, з якої Аліса так недавно вилізла.

Аліса збагнула, що тепер не до води. Треба сховатися, поки її не знайшли. Вона вискочила з-за каменя й побігла вздовж берега, шукаючи надійного укриття. Але острівець був голий, і обнишпорити його можна було за дві хвилини.

Між каменями темніло заглиблення. Аліса пірнула туди й завмерла. Стурбовані роботи так гупали по острівцю, що почався невеликий землетрус.

Ось кроки робота все ближче й ближче... Гуп-гуп... Зупинилися біля Алісиного. сховища. Невже вона погано сховалась?

Яскраве світло вдарило в очі. Робот запалив фару на повну потужність і шарив її променем по камінню.

— Тут! — крикнув він. — Людина є тут!

Залізна рука простяглася до Аліси, і вона спробувала ухилитися від неї, притискаючись до стінки. Рука пройшла за сантиметр від Алісиного обличчя і вдарилася простягнутими вперед пальцями об камінь. Аліса скористалася секундною заминкою і, подряпавши плече об іржаву ногу, вибігла на берег.

І відразу ж їй в обличчя вдарило світло прожектора другого робота. Її помітили. Аліса металась по берегу, ухиляючись від простягнутих рук,

від каміння, яке кидали в неї, правда, не дуже влучно, залізні солдати, але кільце стискалося...

— Бери живою! — гукнув лейтенант-робот у неї над самісіньким вухом, і Аліса скоріше відчула, аніж побачила руку, що тяглася до її голови.

Діватись було нікуди.

І в цей момент між залізною рукою й Алісою з'явилася друга рука, блискуча, біла, тонка рука пластикового робота.

— Біжи! — сказав він. — Біжи прямо. Ми затримаємо.

Аліса послухалась його, і тої ж миті прожектор, що світив їй в обличчя, погас — це другий пластиковий робот кинувся навперейми солдатові й розбив прожектор.

Аліса вдарилася носом об щось тверде, пробігла кілька кроків і зупинилася перевести дух і оглянутися.

Вона стояла на березі, біля самої води. Ззаду, освітлені місяцем, ворушилися незграбні фігури, і можна було розпізнати пластикових роботів — вони нижчі на зріст, тонші, ніж солдати, але рухалися куди швидше й проворніше.

Залізні роботи молотили пластикових по головах і плечах, однак зовнішня тендітність пластика зовсім не означала, що він був піддатливий за солдатську броню.

Із зграї роботів вихопився лейтенант і побіг за Алісою. Певно, він не випускав її з виду. Пластиковий робот, помітивши його ривок, високо підстрибнув і впав йому під ноги. Лейтенант спіткнувся і з гуркотом покотився по камінню.

З води, метрів за двадцять від берега, чорним кутом стирчав ніс напівзатопленої баржі, на якій роботи припливли на острів. Ось де можна сховатися. Аліса зайшла у воду, піднявши високо над головою сумку з мієлофоном, і, як тільки вода сягнула грудей, попливла, підгрібаючи однією рукою і намагаючись не створювати ніякого шуму.

Сумка виявилася важкою, і дуже хотілось кинути її у воду, та Аліса знала, що мієлофон — цінний апарат і треба його обов'язково зберегти.

Плавала Аліса непогано і навіть зараз, стомлена й побита, дісталася до чорного носа хвилини за три, перебралась через борт і всілася на краєчок рубки, що опускалася в воду.

На березі шум бою втухав. Залізні роботи доламували своїх пластикових суперників. Усе-таки їх було як-не-як десять штук, і вони були спеціально пристосовані для того, щоб убивати. Пластикові ж роботи добре вміли готувати їжу й носити речі.

Тільки-но бій закінчився, біганина залізних роботів поновилася. Вони виявили, що бранка зникла, і знову загупали по острову, розшукуючи її. Ось один підбіг аж до берега навпроти баржі й освітив фарою пісок, щоб знайти сліди. Алісі було холодно й хотілося пострибати, аби зігрітися, а доводилось сидіти й не рухатися.

Стрекотіння флаєра почулося майже над головою. Флаєр запалив прожектор і нишпорив ним по острову. Роботи завмерли і замовкли. Промінь ковзнув по берегу, по баржі, та Аліса не посміла ворухнутися й привернути увагу льотчика до себе. Раптом тоді роботи здогадаються, що вона ховається так близько від них, і заберуться на баржу раніше, ніж надійде допомога!

Тепер Аліса не мала сумніву, що флаєр було послано її друзями. Її розшукують. І неодмінно знайдуть. Але зараз важливіше було інше — треба попередити людей на березі, що роботи збираються от-от почати

наступ. А люди ж там, туристи й відпочивальники, навіть не підозрюють, що роботи можуть нападати на людей. І роботи захоплять їх зненацька й можуть кого-небудь убити або поранити. Шкода, що не пощастило знайти, де у них схований човен. Хоча човен вони, як сказав шеф, охороняють. "Доведеться, мабуть, пливти до берега, — вирішила Аліса. — Можливо, я не втону і тоді встигну раніше за роботів. Тільки треба це зробити непомітно. Зачекати, аж поки вони перестануть шукати".

Флаєр полетів, і роботи, увімкнувши прожектори, нишпорили променями по воді, гадаючи, напевно, що Аліса спробувала попливти з острова і не встигла відпливти далеко.

— Людина могла сховатися на баржі, — озвався раптом виразно скрипучий голос на березі.

— Але ми гаємо час. Пора в похід.

— Спочатку вб'ємо людину. Перевірте баржу.

Кроки робота стали віддалятися по березі.

Аліса зрозуміла, що більше чекати не можна. Вона сховала сумку з мієлофоном у заглиблення на палубі баржі, сподіваючись, що роботи в поспіху не знайдуть апарата. Потім вона спустила ноги за борт, повисла на руках і, відірвавшись од борту, відразу пішла вглиб. Випірнула й попливла до берега.

Аліса ще не встигла висохнути, на вітрі було холодно, і вода через те здалася їй у першу мить теплою, ніби її спеціально нагріли.

Аліса пливла, і їй здавалося, що от-от повинен пролунати ззаду крик: "Он вона!" — промінь прожектора має наздогнати її...

І коли промінь прожектора справді настиг її і, спіймавши в світляне коло мокре ясне волосся, поплив поряд із нею, вона навіть не здивувалася і не дуже злякалась. Вона просто попливла швидше, хоч і розуміла або, принаймні, мусила розуміти, що так їй довго не протриматися".

— Он вона! — догнав її голос шефа-робота. — Зброю до бою!

Аліса не оберталася, але й без того вона відчувала, як роботи напинають великі луки. "Вз-з!" — просвистіла збоку стріла. Друга плюснулась у воду далеко попереду.

Аліса відчула, що стомлюється. "Ще трішки, — говорила вона собі, — зовсім трішки, берег близько". Але вона обманювала себе.

До берега було ще дуже далеко.

— Спускайте човен! — наказав шеф-робот. — Шкода, нема в мене мого вірного пістолета. Я б'ю з нього без промаху на тисячу метрів.

Аліса навіть здивувалася, як добре вона чула слова робота, хоч серце її стукало так гучно, що здавалося, молоточки б'ють по скронях.

— Заводь! — доганяв її невблаганний голос. — Уперед!

Все загинуло, збагнула Аліса, і їй стало дуже жаль себе, бо тепер вона ніколи не полетить у Париж на свята, і ніколи не прийде знову до школи, і ніколи не проїде доріжкою, яка веде туди, куди ти захочеш.

Вода стала раптом ненадійною й холодною, як повітря, і перестала тримати її, затягувала вглиб, і руки відмовлялися гребти, і ноги повисли, як неживі, і теж потягли вниз. І Аліса подумала, що все одно ні Герман, ні тато ніколи не дізнаються, що з нею сталося...

Вона побачила, відкинувши назад голову, востаннє зорі, й цієї миті щось тверде легенько вдарило її знизу і виштовхнуло на поверхню.

Аліса спробувала вирватись, не розуміючи ще, що з нею трапилося, але пругка поверхня, яка виштовхнула Алісу, не піддавалася й далі несла Алісу вперед, до гір.

Якби не було так темно, Аліса відразу здогадалася б, що її підхопили дельфіни, проте вона так стомилася й погано розуміла, в чім річ, що минуло, напевно, з півхвилини, перш ніж до неї дійшло, що вона вже не пливе сама, а мчить до берега на своєрідному кораблі — на спинах двох дельфінів, що притулилися боком один до одного. Їхні спинні плавники були стінками люльки, і простягнуті вперед Алісині руки лежали на їхніх випуклих лобах.

Аліса не сміла підвестись і подивитися, що відбувається ззаду, — а раптом дельфіни розпливуться і вона впаде знов у воду. А вона ж чудово знала, що у воді їй не протриматися й хвилини — ноги й руки були як ватяні.

Ззаду почулося легке стрекотіння човнового мотора. Отже, роботи й далі переслідували її.

— Скоріше! — прошепотіла Аліса дельфінам. — Нам треба якнайшвидше встигнути до берега, а то вони почнуть убивати людей.

— Добре, — промовив раптом один із дельфінів. Він говорив через силу, ледве вимовляючи людські слова. — Не бійся. Ми хутко.

— А всі думають, що ви не вмієте розмовляти! — зраділа Аліса.

— Ми вчимося, — сказав дельфін.

Смуга світла наздогнала дельфінів і освітила їхні блискучі спини й Алісу, що лежала між плавниками.

— Уперед, мерщій! — кричав шеф-робот. — Вони не втечуть!

Дельфіни попливли ще швидше, але все-таки Аліса відчувала, що берег наближається повільніше, хоч ледь-ледь, але повільніше, ніж човен із роботами. Прожектор із човна вже не відпускав дельфінів і впевнено йшов за ними, коли вони намагалися повертати, щоб вийти з світляного кола.

Поряд у воду впилася важка стріла — роботи обстрілювали дельфінів.

— Дуже лихі, — сказав дельфін і пирхнув. — Лихі люди, таких не знаємо.

— Це не люди, — озвалась Аліса. — Це божевільні роботи. Вони хочуть убивати всіх людей. Їх треба негайно зупинити і попередити людей, а то вони можуть такого накоїти...

— Роботи, — мовив дельфін, — машини. Машини роблять люди.

— Це, напевно, давні машини, і вони попали у воду й зламалися. Скоріше.

Човен був уже зовсім близько, й Аліса, оглядівшись, побачила, що ніс човна й білі бурунці з його боків ясно видно на тлі чорної води.

— Вони нас доженуть! — вигукнула Аліса.

Це було вже зовсім страшно.

Дельфін хрюкнув гучно й сердито.

Поряд — Аліса скорше відчула, ніж побачила, — з'явилися над водою спини інших дельфінів. Один із них й пішов назустріч човну.

— Дивися! — раптом крикнув шеф-робот. — Торпеда! Стріляй!

Біла стріла, яку було видно здалеку, просвистіла і впилася в дельфіна.

Все це відбувалося дуже близько.

Вона назавжди запам'ятала що сцену — непевні метушливі промені прожекторів, чорні спини дельфінів, бурунці, піна й короткий окрик умирущого дельфіна,

Аліса поглянула вперед. Миготливий промінь прожектора висвітив скелю попереду, і вона зрозуміла, що берег уже близько. Зовсім близько. Але дістатися до нього дельфіни не встигнуть.

— Кожному по ордену! — невгавав шеф-робот. — Живою чи мертвою!

І раптом дельфіни, котрі везли Алісу, різко звернули вбік, і на якусь мить човен опинився зовсім поряд, і Аліса надто виразно побачила, як решта дельфінів — вона не знала, скільки їх: може, десять, може, двадцять, — темною масою вдарили човен у борт. Човен різко накренився, зачерпнув бортом води. Роботи кинулися до другого борту, щоб утримати рівновагу, але це тільки прискорило загибель їхнього корабля. Човен перевернувся, і лише секунду чи дві шефу-роботу пощастило втриматися на поверхні, чіпляючись за вислизливий борт. Решта роботів пішли на дно, як залізні молоти. Та, зрештою, так воно й було. Вони ж були залізні.

Шеф проскрипів відчайдушно:

— Я фатАліст! Врешті-решт...

Хвилі від човна розбіглися врізнобіч, і тільки дно його виглядало з води, немовби серед чорних дельфінів затесався білий, у кілька разів більший за інших.

У наступну секунду дельфіни розвернулися і ніби нічого й не сталося підпливли до берега, підпливли хвацько й граційно, і наче жартома вигнули біля смуги піску свої чорні спини й підкинули Алісу в повітря.

Вона впала на пісок і хотіла засміятися, але заплакала й ніяк не могла зупинитися.

Дельфіни крутились під берегом, вистрибували з води, пирхали, а Аліса ревла ревма.

...Аж раптом запала тиша. Така тиша, якої давно не було. Небо над морем почало сіріти — травнева ніч коротка, — човен кудись подівся, певно, забрало його прибережною течією або потягли з собою дельфіни, і вітрець, піднявшись на ранок, був таким тихим і лагідним, що ледь-ледь ворушив Алісине волосся. І якби не нудний біль у подряпаних ногах і руках, не смертельна втома й спрага, що повернулася в тиші, могло б здатися, що вся оця ніч тільки приснилася Алісі.

Аліса зітхнула й підвелася.

Підводитися не хотілося, але треба було повертатися до табору кіношників. Вони ж, мабуть, збожеволіли від хвилювання.

Аліса, поплелася вгору, щоб зверху подивитися, з якого боку намети.

Тут, напівдорозі до табору, її й зустріли рятувальники спеціального загону водослужби.

Вони збиралися, як розвиднятиметься, почати прочісувати морське дно...

Удень, виспавшись, уся обклеєна пластирем і обмазана лікувальною маззю, Аліса вкупі з кіношниками вирушила на острів. Катер відчалював із бухти, на берег якої вже були повитягувані й лежали в ряд колодами потонулі роботи. Поряд з одним із них валявся лук. Допитливі, що зібралися з усього узбережжя, обступили стіною залізні трупи, зумкотіли стереокамерами й голосно дивувалися. Аліса сховалась за спину Германа, щоб її не впізнали й не почали ставити дурних запитань. Ще на світанку її фотографували для ранкової газети, і весь Крим уже знав про її ігригоди.

Берта, що примчала з Москви на метро, була вдягнена у фіолетову перуку й живе плаття з венеріанських водоростей, яке міняло колір та малюнок щохвилини. Берта дріботіла поруч з Алісою і допитувала її так ревно, що Германові доводилося ввічливо відтісняти її.

Острів був запустілий, і вітер гудів у руїнах. На ящику в резиденції іржавого лейтенанта валялися великі ножиці й бляха, з якої він вирізав нагороди. У кутку купою деталей та одягу лежало те, що іще вчора було симпатичним дідусем-кінороботом.

Аліса показала журнАлістам і Германові яму, в якій вона сиділа. На одній із стінок її, тій, що була похилішою за інші, збереглися виїмки — сходинки, якими Аліса вибралася на волю.

На зворотному шляху заїхали на напівзатоплену баржу і взяли звідти сумку з мієлофоном.

Острів меншав і меншав, зникаючи в морі. Катер підходив до берега. Пригода скінчилася.

Зовсім недалеко від берега катер наздогнали дельфіни. Вони пливли якийсь час поряд, граючись і пірнаючи, як прості нерозумні риби.

Потім дельфіни повернули до моря, а один із них відстав, обернувся до катера й сказав тонким голосом:

— Добре, Алісо.

— До побачення! Дякую! — крикнула йому Аліса.

А Берта спочатку не повірила власним вухам, а коли повірила, зомліла.

© БУЛИЧОВ Кир. Сто років тому вперед: Фантастичні повісті. — К.: Веселка, 1991. — 424 с.

© ЛИТВИНЕНКО Є. П., переклад з російської, 1991.